

Salât Kavramının Semantik Analizi*

Cahit KARAALP**

Özet: *Salât* kavramı, çokanlamlı/Lafz-ı müsterek bir kelime olup vahiy sürecinde ıstılahi anlamını kazanarak kavramlaşmış ve Türkçe'de *namaz* ibadetine indirgenerek anlam daralmasına uğramıştır. *Salât* kelimesinin ezdad ve müteradif olduğu da ifade edilmiştir. Ancak bize göre salat kavramı ezdad ve müteradif bir kelime değildir. *Salât* kelimesinin, cahiliyye döneminde Arapçaya Ehl-i Kitâb'tan geçtiği ve o dönemdeki Arapların bu kelimeyi İbranice'deki anlamıyla (dua) kullandıkları görülmektedir. Arapların başka dillerden alıp Arapçalaştırdıkları *salât* kavramının sözlüklerdeki anlamları kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir: "Sırtın ortası; uyluk kemikleri, uyluk kemiklerinin hareket ettirilmesi, yarış atlarından ikinci olanın birincinin uyluğunun hizasında durması, saygı için eğilip bükülmek; dua, rahmet, bereket, istiğfâr, keramet, tezkiye, güzel anma, tesbih, kıraat, din, ibadethane, destek."

Anahtar Kelimeler: Salât, Çokanlamlılık, Namaz, Semantik, Kavram

Semantic Analysis of Salât Concept

Abstract: The concept of *salat* is a multi-faceted word, which is conceptualized by acquiring the meaning of revelation in the revelation process and reduced to "prayer (*du'â*)" in Turkish. It is also stated that the word *salat* is an azdad and a mutaradif. However, in our opinion, the concept of salat is not one of an azdad or a mutaradif. It is seen that the word *salat* passed through Ahl Al-Kitap in Arabic language during the era of ignorance, and that Arabs at that time used this word in the meaning of Hebrew (prayer). The Arabic meanings of the concept of *salat*, which Arabs taken from other languages, can be listed chronologically in the dictionaries as follows: "The middle of the back, the thigh bones, the movement of the thigh bones, the standing of the race horses aligned with the thighs of the horses in front, bending and bowing for respect, prayer, mercy, blessing, praying for forgiveness, miracle, spiritual purification (tazkiyah), honourable mention, celebrating with praise, qiraah, religion, place of worship, support."

Keywords: Salat, Polysemy, Prayer, Semantics, Concept

* Bu makale, "Türkçe Meallerde Kavram Çevirileri Sorunu: Salât Kavramı Örneği" başlıklı Doktora tezi-mizin İkinci Bölümünden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Dr. Öğretim Üyesi. Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi.

Giriş

Anlambilim (semantik), kelimenin kök anlamından başlayarak onun aynı kökten türemiş diğer kelimelerle oluşturduğu anlam ilişkisini (eşsüremlî) ve zaman içerisinde geçirdiği anlam değişmelerini (artsüremlî) inceleyen bir disiplindir. Bu bakımdan semantiğin, tefsirin alt ilimleri arasında gösterilen, Vücuḥ-Nezâir, Ğarîbu'l-Kur'ân vb. konu başlıkları ile örtüşen yanları bulunmaktadır.¹ Kur'an'ın odak kavramlarından biri olan, dinde imandan sonra ikinci sırada yer alan, günün beş vaktinde hatırlanan, tüm ilahi dinlerin temel ibadetini ifade eden "salât" gibi önemli bir kavramın doğru anlaşılması birçok âyetin de daha doğru anlaşılmasını sağlayacaktır. Bunun için makalemizde *salât* kavramını eşsüremlî ve artsüremlî semantik analize tabi tutarak kelimenin zaman içinde kazandığı anlamları ortaya koymaya çalışacağız.

Salât (صلوة) Kavramının Kökeni

Kökü ve anlamı konusunda ihtilaf bulunan² *salât*'ın (صلوة) aslı, vav'ı harekeli olan (صلوة) (salave) kelimesidir.³ (صلوة) kelimesinin *vav*'ı (و) harekeli ve önceki harfi fetha ile geldiği için vav (و) elif'e (ا) dönüşmüştür.⁴ *Salât* (صلوة) kavramı, aslına işaret etmesi ve Mushaf'ı-Osmani'ye uyumlu olması için zekât (زكاة), hayât (حياة) ve ribâ (ربوا) kelimeleri gibi vav (و) ile yazılıp elif (ا) ile okunmuştur.⁵ Nevevî (ö. 676/1277), *saleveyn*/صلوين kelimesinden türediği için *salât*'ın Kur'ân'da vav (و) ile yazıldığını nakleder.⁶ Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 322/933) ve Ebu'l-Bekâ (ö. 1095/1684), *salât*'ın (الطصلية) den türediğini ileri sürerler.⁷

-
- ¹ Paçacı, Mehmet, Tefsir'de Semantik ve Hermenötik, *İslami İlimlerde Metodoloji/Usûl Mes'alesi I*, Ensar Yay., İstanbul, 2005, I. 585; Gezgin, Galip, *Tefsirde Semantik Metot*, Rağbet Yay., İstanbul, 2015, ss. 415-438; Bilgin, Abdülcelil, *Kur'an'ı Tanımak*, Araştırma Yay., Ank., 2018; s. 292-296.
 - ² Zebidî, Muhammed Murtazâ el-Huseynî (ö. 1205/1790), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I-XXXX, thk. Abdussabur Şahîn, Turâsi'l-Arabî, Kuveyt, 2001, XXXVIII. 437-444.
 - ³ Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî (ö. 1095/1684), *el-Külliyât*, thk. Adnân Dervîş, Muhammed el-Misrî, Müessesetî'r-Risâle, Beyrut, 2012, ss. 464-467.
 - ⁴ Ferâhidî, Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), *Kitâbu'l-Ayn*, Mektebetü Lübnân thk. Dr. Davud Sellum vd. Beyrut, 2004, s. 453; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, ss. 464-467.
 - ⁵ Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, ss. 464-467.
 - ⁶ Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Luğât*, I-IV, thk. İmâd Âmir vd., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, trs., III. 179; *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, I-IX, thk. İmâd Âmir vd., Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2001, II. 311.
 - ⁷ Ebû Hâtim er-Râzî, Ahmet b. Hamdân (ö. 322/933), *Kitâbu'z-Zinê*, I-II, thk. Saîd el-Ğânimî, Menşürâtî'l-Cemel, Beyrut, 2015, II. 735-740; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, ss. 464-467.

Sözlüklerde *salât* kavramının farklı köklere isnad edildiği görülmektedir. Kimi dilciler, *salât* kavramını “صلی/saly”,⁸ kimileri *salâ*/*صلا*”¹⁰ kimileri ise “صلو/salv” köküne isnad etmişlerdir.¹¹ Nevevî (ö. 676/1277), *salât* kavramının kök harfleri konusunda ihtilaf olduğu için iştikakı konusunda birçok yanlış görüşün oluştuğunu belirtir.¹² İbn Dureyd (ö. 321/933) ve İbn Cinni (ö. 392/1002) *salât* kavramının و/vav’i olduğunu ve صَلَوَيْنُ kelimesinden türediğini ileri sürerler.¹³ Gö-

⁸ Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (ö. 370/980), *Mu’cemu Tehzîbu’l-Luğâ*, I-IV, thk. Riyâz Zekî Kâsım, Dâru’l- Ma’rife, Beyrut, 2001, II. 2048-2051; İbn Fâris, Ebu’l Huseyn Ahmed b. Zeke-riyyâ(ö. 395/1005), *Mekâyîsu’l-Luğâ*, thk. Enes Muhammed eş-Şâmî, Dâru’l-Hadîs, Kâhire, 2008, s. 490; Zemaşerî, Ebû’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (ö. 538/1144), *Esâsu’l-Belâğâ*, Dâru’n-Nefâis, Dimeşk, 2009, ss. 335-336; Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Alî Ebu’l-Abbâs el-Hamevî (ö.770/1368), *el-Misbâhu’l-Munîr fî Ğarîbi’s-Şerhi’l-Kebîr*, thk., Eymen Abdurrez-zâk eş-Şevvê, Daru’l-Menhel, Dimeşk, 2016, s. 349.

⁹ Not: “صلا” ile “صلو” kökünden gelen kelimeler aynıdır, sadece vav elife kalb olmuştur.

¹⁰ Cevherî, İsmâil b. Hammâd (ö. 400/1009), *Mu’cem es- Sihâh*, thk. Halil Me’mun Şeyhâ, Dâru’l-Ma’rife, Beyrût, 2008, ss. 596-597; Rağîb el-İsfehânî Ebu’l-Kâsım Huseyn b. Muhammed (ö. 502/1108), *el-Müfredât fî Ğarîbi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Halil Ayteni, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 2001, ss. 287-288; Zeynuddîn er-Râzî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ebû Bekr b. Abdulkâdir (ö. 666/1267), *Tefsîru Ğarîbi’l-Kur’ân’l-Azîm*, thk. Hüseyin Elmalı, Ankara, 1997, s. 564; İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem el-İfrîkî el-Mısırî(ö. 711/1311), *Lisânu’l-Arab*, I-II, thk. Yusuf Bekai vd., Müesseseti’l-A’lem li’l-Matbuât, Beyrut, 2005, I. 2230-2232.

¹¹ Ferâhîdî, *Kitâbu’l-Ayn*, s. 453; İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan el-Ezdî (ö. 321/933), *Cemheratu’l-Luğâ*, I-III, thk. İbrâhîm Şemsuddîn, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2005, II. 259; Tâlekânî, es-Sâhib ibn Abbâd (ö. 385/995), *el Muhît fî’l-Luğâ*, I-III, thk. Muhammed Osmân, Dâru’l Kütübi’l-İlmiyye, Lübnân, 2010, III. 64-65; İbn Sîde, Ebû’l- Hasen Alî b. İsmâil el-Luğavî, el-Ende-lüsî(ö. 458/1066), *el-Muhkem ve’l- Muhit el-A’zam*, I-III, thk. Abdulfettâh es-Seyyid Selim- Huseyn Birkân, Ma’hed Mahtutati’l-Arabiyye, Kahire, 2011, II. 229, 246; Mutarrizî, Ebu’l-Feth Nasiruddîn (ö. 610/1213), *el-Muğrib fî Tertîb’l-Mu’rib*, thk. Mahmûd Fâhûrî, Abdulhamîd Muhtâr, Mektebetü Lübnân, Beyrut, 1999, s. 155; Firûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kub(ö. 817/1415), *el-Kâmusu’l- Muhît*, thk. Halil Me’mun Şeyhâ, Dâru’l- Ma’rife, Beyrut, 2011, ss. 751-752; Zebidî, *Tâcu’l-Arûs*, XXXVIII. 437-444; İbrâhîm Mustafâ vd., *Mu’cemu’l-Vasît*, Çağrı Yayınları., İstanbul, 1996, ss. 566-568.

¹² Nevevî, *Tehzîbu’l-Esmâi ve’l-Luğât*, III. 179.

¹³ İbn Dureyd, *Cemheratu’l-Luğâ*, II. 259; İbn Cinni, Ebu’l-Feth Osmân(ö. 392/1002), *el-Muhtesebu fî Tebyîni Vücûhi Şevâzî’l-Kirâati ve’l-İzâhi Anhâ*, I-II, thk., Alî Necdî Nâsif, Abdulhalim en-Neccâr, Abdulfettâh İsmâil, Vezâratu’l-Evkâf, Kahire, 1994, II. 83-85.

rüldüğü kadarıyla dillilerin genel kanaati, *salât* kavramının *vav* köklü olduğu yönündedir.¹⁴ *Salât* kavramının, “صلا - صلا/salv-salâ” köklerinden türediği şeklindeki tespite göre kavramın “saly/صلى” kökünden türetilmesi yanlış olacaktır.¹⁵

Yukarıdaki görüşlerin yanısıra *salât* kavramının muarreb/yabancı olduğu da ifade edilmiş; ancak hangi dilden Arapçaya geçtiği konusunda farklı bilgiler aktarılmıştır. İbnu'l-Enbârî (ö. 328/940) ve Cevâlîki (ö.540/1145), *salavat* kelimesinin İbraniceden Arapçaya geçtiğini, İbranice aslının (صلوتا/saluse) olduğunu, bu kelime ile Yahudilerin mabedlerinin kast edildiğini ileri sürerler.¹⁶ Ferâhî ise *salât* kelimesinin Keldani/Akkad dilinde dua ve tazarru'/yalvarıp yakarma; İbranice de ise namaz ve ruku anlamına geldiğini belirtir.¹⁷

2. Kitab-ı Mukaddes'te *Salât* Kavramı

Cevâd 'Alî, *salât* kelimesinin Ârâmîce bir kelime olduğunu, “ص ل ا - صلا-” fiilinden türediğini, *rükûda bulunmak, eğilmek anlamına* geldiğini, daha sonra bu kelimeyi Yahudilerin kullandığını, Ârâmîce olan lafzın İbranice bir kelime haline geldiğini, Ehl-i Kitap yolu ile de Arapçaya girdiğini, Yahudilerin Tevrat döneminin sonlarına doğru bunu Saluteh/صلوته şeklinde okuduklarını ifade eder.¹⁸

Salât kelimesinin Araplara Ehl-i Kitâb'tan geçtiği konusunda görüş birliği bulunmasa da bu yöndeki görüşler yabana atılacak gibi değildir. Nitekim Kitab-

¹⁴ Bkz. Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, s. 453; İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğâ*, II. 259; Tâlekânî, *el Muhît fi'l-Luğâ*, III. 64-65; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l- Muhit el-A'zam*, II. 229, 246; Mutarrizî, *el-Muğrib fi Tertib'l-Mu'rib*, s. 155; Firûzâbâdî, *el-Kâmusu'l- Muhît*, ss. 751-752; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXVIII. 437-444.

¹⁵ Semînü'l-Halebî, Şihabuddîn Ebu'l-Abbâs b. Yusuf b. Muhammed (ö. 756/1355), *Umdetu'l- Huffâz fi Tefsiri Eşrefi'l-Elfâz*, I-IV, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, II. 349-352; Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, I-V, Beyan Yay, İstanbul, 2012, IV. 200-201; Mahmûd Abdurrahmân Abdulmun'im, *Mu'cemu'l-Mustalihât ve elfâzi'l-Fıkhiyye*, I-III, Dâru'l-Fazile, Kahire, 1999, ss. 377-387.

¹⁶ Cevâlîki, Ebi Mansur Mevhüb b. Ahmed b. Muhammed b. el-Hazârî (ö. 540/1145), *el-Muarrab*, thk. Abdurrahim, Daru'l-Kalem, Dimaşk, 1990, s. 419; İbnu'l- Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım (ö. 328/940), *el-Ezdâd*, thk. Şirbînî Şerîd, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2009, s. 355; Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr b. Muhammed (ö. 911/1505), *el-Mühezzebu fi mâ Vakaa fi'l-Kur'âni mine'l-Muarreb*, thk. Ebû Abdila'la Halid b. Muhammed, el-Fârûku'l- Hadîseti li't-Tibâati ve'n-Neşr, Kâhire, 2005, s. 74.

¹⁷ Ferâhî, Abdulhamîd (ö. 1349/1930), *Nizâmu'l-Kur'an ve Te'vili'l-Furkâni bi'l-Furkân*, I-II, Haz. Dr. Ubeydullâh el-Ferâhî, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Tunus, 2012, I. 129; *Müfredat'ül-Kur'an*, thk. Dr. Muhammed el-İslahi, Beyrut, 2002, ss. 209-216.

¹⁸ Cevâd 'Alî, *Cahiliye'den İslam'a İbadet Tarihi*, çev. Muammer Bayraktutar, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2015, ss. 16-17.

1 Mukaddes'te de *salât* kavramı dua anlamında kullanılmıştır.¹⁹ Buna göre cahiliyye dönemi Arapları Ehl-i Kitâb'tan aldıkları bu kelimeyi İbrance'deki *dua* anlamı ile kullanmışlardır. A'şa'nın beyitleri de bunu göstermektedir. İslam bu kelimeye namaz anlamını yüklemiş ve *salât* kelimesi cahiliyye dönemindeki kullanımı ile değil şer'i anlamı ile meşhur olmuştur.²⁰

Eski Ahitte geçen *salât/dua* kavramının; biri yalvarmak, dilekte bulunmak; diğeri ise İslâm'daki namazın karşılığı olarak Hz. Musa'nın getirdiği günlük ibadet şeklinde iki anlamı bulunmaktadır.²¹ Kitab-ı Mukaddesin Türkçe çevirilerini esas aldığımız aşağıdaki Kitab-ı Mukaddes âyetlerinde *salât* kavramının *dua* anlamında kullanıldığı görülmektedir:

Ona *dua* edersin ve seni dinler ve kendi adaklarını ödersin.²² Ey sen *duayı* işiten bütün beşer sana gelecek.²³ Rab kötülerden uzaktır. Fakat Salihlerin *duasını* işitir.²⁴ Ve beni çağıracaksınız ve gidip bana *dua* edeceksiniz ve sizi işiteceğim.²⁵ Ve *duada* iman ederek her ne dilerse alacaksınız.²⁶ Fakat sen *dua* ettiğin zaman kendi iç odana gir ve kapını kapayarak gizlide olan babana *dua et*, gizlide gören baban sana ödeyecektir.²⁷ Bunun için size derim: *Dua* edip dilediğiniz her şeyi almış olduğunuz iman edin ve size olacaktır.²⁸ Ve birbiriniz için *dua edin*.²⁹

¹⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Gözeler, Esra, *Sami Dini Geleneğinde Salât, Savm, ve Zekât Kavramlarının Semantik İncelemesi*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Paçacı, Ankara, 2005, ss. 52-75; Hakan Uğur, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı*, Emin Yayınları, Bursa, 2011, s. 304 vd.

²⁰ Mehmet Soysaldı, Kur'an'da Salât Kavramının Semantik Analizi, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, Ekim 2010- Mart 2011, ss. 44-55.

²¹ Uğur, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı*, s. 291; Eski Ahitteki "Dua" Kavramının Kur'an'daki "Salât" Kavramıyla İlişkisi, *Çukurova Üniv. İFD*, C. 8, S. 2, Temmuz-Aralık 2008, Adana, 2008, s. 158.

²² Eyüp, 22/27.

²³ Mezmurlar, 65/2.

²⁴ Süleyman'ın Meselleri, 15/29.

²⁵ Yaremya, 29/12.

²⁶ Matta, 21/22.

²⁷ Matta, 6/6.

²⁸ Markos, 11/24.

²⁹ Ya'kub, 5/16.

3. Cahiliyye Şiirlerinde *Salât* Kavramı

3. 1. Cahiliyye Döneminde *Salât* İbadeti

Salât/Namaz, Arapların eskiden beri uyguladıkları bir ibadet idi. Hz. Peygambere öğretilen şey, şirkin bitirilmesi ve ibadetin sadece Allâh'a has kılınmasıydı. Namazlarında rükû ve secde bulunmakta bu açılardan İslam'ın namazına benzemekteydi. *Salât*/namazın nasıl kılınacağı Kur'ân'da yazılmamış olması o zamanda bilinen bir uygulama olmasından dolayıdır. Nitekim Ebû Müslim el-İsfehânî (ö. 322/934) de böyle düşünmektedir.³⁰

Cahiliyye döneminde Ebû Zer el-Ğifâri ve Zeyd b. Amr'ın Ka'beye dönerek namaz kılanların arasında yer aldıkları; Ebû Zer ve Kus b. Sa'îde'nin peygamberlik öncesinde de namaz kıldıkları rivâyet edilmektedir. Namazın İslam öncesinde Hanifler tarafından da kılındığı bilinmektedir.³¹

Enfâl 8/35. Âyette müşrikler bağlamında kullanılan *salât* kavramı, aslında dönemin Arapları tarafından *salât* diye bir kavramın, hatta bir ibadetin bilindiğini göstermektedir. Ancak cahiliyye Araplarının bildiği *salât* bildiğimiz manada bir namaz olmayabilir. Nitekim tavafa da hadislerde *salât* denildiği görülmektedir. Ayrıca *salât* kavramının çokanlamlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda bunun farklı manalara geldiği de düşünülebilir. Bir rivayete göre, Abdullah b. 'Umer, Müşriklerde de İslam'dakine benzer bir namaz biçimi vardı, onlar yanaklarını yere koyarlardı demektedir.³²

Enfâl 8/35. Âyet ile ilgili olarak Abdullah b. 'Umer'in rivâyetine konu olan şeyin namaz değil tavaf olduğu anlaşılmaktadır. Zira rivâyete göre cahiliyye döneminde müşrikler, *Kâbe'yi sola doğru tavaf edip, yanaklarını yere yapıştırıp el çırpar, ıslık çalarlardı*.³³

³⁰ Ebû Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfehânî (ö. 322/934), (*Tefsîru Ebû Bekr el-Esam* kitabının içinde), thk. Hudr Muhammed Nebhâ, 1. Bsk., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2007, s. 265; Ateş, Süleyman, Kur'ân Öncesi Arap Tolumunda Dini Düşünce ve İbadet, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'ân Öncesi Mekke Toplumu –Sempozyum*, 1-3 Temmuz 2011(8. Tefsîr Akademisyenleri Buluşması), İstanbul, 2011, ss. 24-26.

³¹ Cevâd 'Alî, *Cahiliyye'den İslam'a İbadet Tarihi*, ss. 24-65; Azimli, Mehmet, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2015, 87-96.

³² Vâhidî, Ebû'l- Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed (ö. 468/1075), *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemâl Besyûnî Zeğlûl, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1991, s. 233.

³³ Vahidi, *Esbab-ı Nüzûl*, s. 233; Cevâd 'Alî, *Cahiliyye'den İslam'a İbadet Tarihi*, ss. 24-65.

Ka'b b. Lüey'in Kureyşlileri Cuma günü toplayarak içinde hutbe de olan haftalık bir ibadet yaptıkları, bu güne Cuma, Maruzat ve Yevmu'l-Arube denildiği ifade edilmektedir. Müşrik Araçlar'ın biri öldüğünde onu bir yere uzatıp velisinin ölü başında iyiliklerini anlattığı, ona rahmet okuduğu, sonra da defin ettiği ve bu işe de *salât* dedikleri rivayet edilmiştir.³⁴ Mekke'de haniflerin de bulunduğu ve bunların namaz kıldığı ifade edilmiştir. Şu var ki İslam'dan önce namaz İslam'daki gibi düzenli, vakitleri ve rekâtları belli bir ibadet değildi.

3. 2. Cahiliye Şiirlerinde *Salât* Kavramı

Salât kavramının cahiliye döneminde bilinen ve kullanılan bir kelime olduğu şair A'sa'nın *salât* kelimesini *dua*, *dilek*, *istek* anlamında kullandığı aşağıdaki beyitlerinde de görülmektedir.

تقول بنتي و قد قربت مرتحلا يارب جنب أبي الأوصاب والوجعا

عليك مثل الذي صليت فاغتمضي نوما فإن لجنب المرء مضطجعا

Ayrılma zamanım gelmişken kızım (rabbe dua ederek):

Ey rabbim uzaklaştı babamdan hastalıkları/yorgunlukları, acıları der.

Ey kızım bana ettiğin (صليت) duanın aynısı senin için de olsun³⁵ ama artık yat. Çünkü vücudun dinlenmeye ihtiyacı var.³⁶

Şair A'sa içkiyi övdüğü aşağıdaki beyitlerde (صلى) *sallâ* fiilini *dua etmek* anlamında kullanmıştır.

وقبلها الريح في دنها وصلى على دنها وارتم

³⁴ Cevâd 'Alî, Cahiliye'den İslam'a İbadet Tarihi, ss. 24-65.

³⁵ Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhit el-A'zam*, II. 229, 246, İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232; Not. مثل kelimesinin son harfi ötre ile okunursa aynısı sana da olsun, fetha ile olursa duayı tekrarla anlamındadır. Bkz. Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî (ö. 209/824), *Mecâzu'l-Kur'ân*, I-II, thk. Muhammed Fuad Sezgin, Mektebetü Hanci, Kahire, trs., I. 61; Ebû Hatim er-Razi, II. 736; Ebû Hilâl el-Askerî, Hasen b. Abdullâh (ö. 400/1009), *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk., Ahmed es-Seyyid, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 2010, ss. 205-207.

³⁶ Ebû Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'ân*, I. 61; Meymun b. Kays, Divanu el A'sa el Kebir, thk. Muhammed Muhammed Huseyn, s. 101; Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; İbn Fâris, *Mekâyîsu'l-Luğâ*, s. 490; Mutarrizî, *el-Muğrib fi Tertib'l-Mu'rib*, s. 155.

Şarap tüccarı içki küpünü rüzgâra doğru tuttu sonra da (ekşimesin, bozulmasın)³⁷ diye (صلى) *dua etti* ve küpün ağzını kapattı³⁸ tekbir getirdi.³⁹

لها حرس لا يبرح الدهر بيتها وان ذبحت صلى عليها وزمزمها

Onların (içki fıçılarının) evinden hiç ayrılmayan bir bekçisi vardır. Musluğu açıldığı vakit mırıldanarak *dua eder/över*.⁴⁰

İbn Fâris'e (ö.395/1004) göre *salât* kelimesi İslamın getirdiği namaz ile aynı olmasa da bilinen bir kavramdı. Cahiliyye döneminde *dua* anlamı ile bilinirdi. Nitekim Cahiliyye döneminde *ruku'* ve *secde* İslam'daki *ruku* ve *secde* gibi olmasa da bilinen uygulamalardı. Dolayısıyla müşrikler *salâtı* şeri anlamıyla değil sözlük anlamıyla; *secdeyi* de eğilmek olarak bilirdi.⁴¹

İzutsu, Hz. Peygamberin Cahiliyye döneminde şeklen olmasa da manen *salâta*/namaza benzer ritüelleri yaptığını ve bunun İslam'da emredilen *salât*/namaz ibadetinin önceki aşaması olduğunu ifade eder.⁴² İzutsu *salât* kavramının cahiliyye döneminde Kur'ân'daki *salât* kavramı ile bazen yakın anlamda kullanıldığını, içerik farklı olsa da cahiliyye döneminde de İslam'daki *salâtın*/namazın biçimsel yapısına benzeyen bir *salâtın* bulunduğunu şair Antere'nin Pers İmparatoru Anuşirvan'a övgü için yazdığı aşağıdaki beyitten yola çıkarak ifade eder.⁴³ İzutsu, beyitte imam kelimesinin İslam'daki kible mefhumu ile eş anlamlı olduğunu, kible ve *salât* ifadelerinin bir arada kullanılmasının İslam'daki *salât* ile cahiliyye dönemindeki *salât* arasındaki biçimsel benzerliğe işaret ettiğini ifade eder.⁴⁴

³⁷ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dineverî (ö. 276/889), *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*, thk. Sa'd b. Necdî ömer, Müesseseti'r-Risâle, Beyrut, 2015, ss. 344-345; Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu'z-Zîne*, II. 735-740; Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXVIII. 437-444.

³⁸ Mutarrizi, *el-Muğrib fî Tertîb'l-Mu'rib*, s. 155.

³⁹ Meymun b. Kays, *Divanu el A'sa el Kebir*, s. 35; Ebû Hatim er-Razi, *Kitâbu'z-Zîne*, II. 735-740; İbn Faris, *Mekâyîsu'l-Luğâ*, s. 490; Cevherî, *Mu'cem es-Sihâh*, s. s. 596-597; Mutarrizi, *el-Muğrib fî Tertîb'l-Mu'rib*, s. 155; İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*, , ss. 344-345.

⁴⁰ Ebû Hatim er-Razi, *Kitâbu'z-Zîne*, II. 736.

⁴¹ İbn Fâris el-Luğavî, Ebû'l-Huseyn Ahmed er-Razî (ö.395/1004), *es-Sâhibiyyu fî Fıkhil-Lûğâtil-Arabiyyeti ve Mesâilihê ve Süneni'l-Arab fî Kelâmihê*, thk. Dr. Ömer Farûk Tabbâ', Dâru Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, 2013, ss. 79-81.

⁴² İzutsu, Toshuhiko, *Kur'ân'da Allâh ve İnsan*, çev. M. Kürşat Atalar, 3. Bsk., Pınar Yay., İstanbul, 2014, ss. 224-227.

⁴³ İzutsu, *Kur'ân'da Allâh ve İnsan*, ss. 224-227.

⁴⁴ İzutsu, *Kur'ân'da Allâh ve İnsan*, ss. 224-227.

تصلي نحوه من كل فج ملوك الارض و هو لها امام

*Bütün krallar dünyanın her yerinden (yani her vadi yolundan) gelip saygılarını sunarlar ona, yeryüzündeki bütün insanlar yüzlerini dönerler ona.*⁴⁵

Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 322/933) ve İbn Manzûr (ö. 711/1311), aşağıdaki beyitleri de *salât* kelimesinin *rahmet* anlamına geldiğine delil olarak gösterirler.⁴⁶

47صلى الاله على امرىء ودعته واتم نعمته عليه وزادها

48صلى على عزة الرحمن وانبتها ليلى وصللى على جاراتها الاخر

Ayrıldığım kimseye ilahım rahmet etti/etsin ve ona nimetini tamamlayıp arttırdı/arttırsın.

*Rahman Azze'ye ve kızı leylaya rahmet etti/etsin diğer komşularına da rahmet etti/etsin.*⁴⁹

صلى على يحيى واشياعه رب كريم وشفيع مطاع

*Allâh Yahya ve arkadaşlarına rahmette bulunsun*⁵⁰. Cömert, yardım eden ve sözü dinlenen bir rab o.

Seffâh b. Bekr el Yerbui'ye ait olan yukarıdaki şiirde *صلى* ifadesi *rahmet etti* anlamındadır.⁵¹ Şair Nabiğa, Numan b. Harisin defninde *ruhbanların cenaze namazını kılmalarını* ifade ederken aşağıdaki beyti söylemiştir:⁵²

فآب مصلوه بعين جلية وغودر بالجولان حزم و نايل

Dönüp onun cenaze namazını kıldılar ve kesin bir gözle defnettiklerini gördüler. (onu gömdükleri) Golan'da adaleti, hakkı ve iyiliği terk ettiler.

⁴⁵ İzutsu, *Kur'ân'da Allâh ve İnsan*, ss. 224-227.

⁴⁶ Ebû Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'z-Zîmê*, II. 735-740; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232.

⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232. Not: Beyit Adi b. Rika'a aittir.

⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232. Not: Beyit er-Rai'ye aittir.

⁴⁹ Ebû Hatim er-Razi, *Kitâbu'z-Zîmê*, II. 736; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232.

⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232 de ve Firûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub (ö. 817/1415), *es-Silatu ve'l-Buşer fi's-Salâti ale Hayri'l-Beşer*, thk. Yusuf Alî Bedevî, Dâru's-Semah, Dimaşk, 2008, ss.13-22'de *sallâ* ifadesininhaber anlamında değil dilek anlamında olduğunu söyler.

⁵¹ Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; İbn Manzûr, a.g.e., I. 2230-2232.

⁵² Tâhir b. Âşûr, Muhammed (ö. 1393/1973), *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I-XII, Dâru Suhnûn lî'n-Neşr ve't-tevzi', Tûnus, trs., I. 232.

4. Kur'an'da Salât Kavramı

Salât kavramı; Mekkî ve Medenî sûrelerde isim ve fiil formlarında sözlük ve ıstlahi anlamlarıyla 90 âyette geçmektedir.⁵³ Kavram bazı âyetlerde birden fazla geçtiği için Kur'an'da toplam 99 defa yer almaktadır. *Salât* kavramının Kur'an'da ağırlıklı olarak قام/ekame fiili ile kullanıldığı görülmektedir. Namaz kılmayı ifade etmek için صلوا sallu/kılın ya da أدوا/eddu/yerine getirin kelimelerinin yerine اقيموا ekimu/ikame edin, (ayakta tuttun, düzgün ve devamlı kılın, hakkını vererek ve şartlarını yerine getirerek kılın) ifadesinin kullanılmış olması ve bunun Kur'an'da *salât* kelimesinin önünde 48 defa zikredilmiş olması oldukça önemlidir. Rağıb el-İsfehânî (ö. 502/1108)'ye göre *salât* ibadetinin قام/ekame fiili ile gelmesi, namaz kılanların çok, onu hakkıyla ifa edenlerin az olması nedeniyledir.⁵⁴

Salât kavramı, Kur'an'da 24'ü Mekkî, 13'ü Medenî olmak üzere toplam 37 sûrede geçmektedir. *Salât* kavramı 24 Mekkî sûrede 39 âyette 40 defa geçerken, 13 Medenî sûrede 51 âyette 59 defa geçmektedir. *Salât* kavramı Kur'an'da toplamda 37 sûrede 90 Âyette 99 defa geçmektedir.

Salât kavramı, Kur'an'da biri Mekkî, 4 tanesi ise Medenî olmak üzere yalnızca beş yerde çoğul geçmektedir. *Salât* kavramının, beş yerde çoğul olarak geçmesi namazın beş vakit olduğuna işaret olarak düşünülebilir. Kur'an'daki 99 *salât* lafzının 12 tanesi fiil geri kalanı ise isim olarak yer almaktadır. *Salât* kavramı fiil olarak Kur'an'da 4'ü Mekkî, 4'ü Medenî olmak üzere toplam 8 sûrede, 10 âyette, 12 defa geçmektedir. *Salât* lafzı fiil olarak 3 yerde mazi, 6 yerde müzari ve 3 yerde de emir olarak geçmektedir. *Salât* lafzı, isim olarak geçtiği yerlerde 62 âyette 65 defa müfred, 5 âyette cem', 1 âyette ismi mekân, 3 âyette ismi fâil ve 14 âyette 15 defa izafet terkihiyle kullanılmaktadır.

5. Hadislerde Salât Kavramı

İbnu'l-Esîr, *salât* kavramının hadislerde⁵⁵ daha çok namaz anlamında kullanıldığını belirtir.⁵⁶ Bunun yanı sıra *salât* kavramının, hadislerde yer yer sözlük

⁵³ Muhammed Fuad Abdalbaki, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2001, ss. 507-509; Ömer Özsoy-İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, Fecr Yay., Ankara, 2015, s. 327-338.

⁵⁴ Rağıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'an*, ss. 287-288.

⁵⁵ Müslim, *İman*, 134; Tirmizi, *İman*, 9; Nesai, *Salât*, 8; İbn Mace, *İkamet*, 77.

⁵⁶ İbnu'l-Esîr, *Mecdüddîn Ebû's-Saâde el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî* (ö. 606/1210), *en-Nihâye fi Ğarîbi'l-Hadîsi ve'l-Eser*, I-V, thk. Tâhir Ahmed Zavî, Mahmûd Muhammed et-Tanahî, Mektebetü'l-İskenderiyye, trs., III. 50-51; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232.

anlamı ile de kullanıldığı görülmektedir. Hadisler incelendiğinde *salât* kavramının namaz ibadeti dışında yerine göre *dua*, *istiğfâr*, *rahmet*, *mağfiret*, *bereket*, *fatiha*, *destek* ve *ibadet* gibi anlamlarıyla öne çıktığı anlaşılmaktadır. *Salât* kavramının hadislerde namaz ibadeti dışındaki kullanımlarına şu hadisler örnek verilebilir.

إذا دعى احدكم فليجب فإن كان صاءما فليصل وان كانمفطرا فليطعم

“Sizden biriniz bir yemeğe davet edildiğinde icabet etsin, eğer oruçlu değil ise yesin, ancak oruçlu ise (fe’l-yusallî) dua etsin”⁵⁷ hadisinde salât kavramı dua, hayır ve bereket dileğinde bulunma⁵⁸ anlamında kullanılmıştır.⁵⁹

“Abdullâh b. Ebî Evfâ; Adamın biri Hz. Peygamberimize sadakalar getirdiğinde Hz. Peygamberimiz; Allâh’ım filancanın ailesine salâtta bulun(صلى) şeklinde dua ederdi,⁶⁰ Ona babam geldi, Hz. Peygamber, اللهم صل على ال ابى اوفى “Ey Allâh’ım, Ebî Evfâ’nın ailesine (sallî) salâtta bulun”⁶¹ şeklinde dua etti. Bu hadiste salât kavramı rahmet, bereket, mağfiret⁶² anlamlarında kullanılmıştır. Buna benzer başka rivayetlerde bulunmaktadır.⁶³

Hadislerde *namazı bekleme eylemi* de *salât* olarak ifade edilmektedir. Hz. Peygamberin; اذا توضع احدكم ثم اتى المسجد لا ينهزه الا الصلاة لا يريد الا الصلاة فإذا دخل المسجد كان في صلاة ما كانت الصلاة هيا تحبسه والملاءكة يصلون على احدكم ما دام في مجلسه الذي صلى فيه فيقولون اللهم اغفر له اللهم ارحمه اللهم تب عليه ملم يؤذ فيه مالم يحدث فيه “Sizden biri abdest alır ve sadece namaz kılmak için mescide gelirse, mescide girdiği andan itibaren namaz için kaldığı sürede salâtıdır/ibadet halindedir. Sizden biri namaz kıldığı yerde oturduğu sürede melekler ona dua ederler e o kişiye etmediği ve konuşmadığı sürece onun

⁵⁷ Tirmizi, *Savm*, 643, Ebû Davud, *Savm*, 74, Müslim, *Nikâh*, 106.

⁵⁸ Ebû Hatim er-Razi, II/ 736; Ezheri, *Mu’cemu Tehzîbu’l-Luğâ*, II/2048-2051; İbn Faris, *Mekâyîsu’l-Luğâ*, s. 490; İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, I. 2230-2232; Zebidî, *Tâcu’l-Arûs*, XXXVIII. 437-444.

⁵⁹ Başka hadis örnekleri için Bkz. Müslim, *Adab*, 5; Ahmet b. Hanbel(ö. 241/855), *Müsned*, Beytü Efkarî’d-Devliyye, Lübnan, 2004, Hadis No:1219, 1251; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî(ö. 852/1448), *Fethu’l-Bârî bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, I-XIII, thk. Abdulazîz b. Abdullâh b. Bâz-Muhammed Fuâd Abdülbakî, Dâru’l-Hadîs, Kâhire, 2004, VIII. 623-625.

⁶⁰ Buhari, *Zekât*, 64; Müslim, *Zekât*, 176; Ebû Davud, *Zekât*, 7.

⁶¹ Müslim, *Zekât*, 176, Buhari, *Deavat*, 19.

⁶² Ebû Hatim er-Razi, *Kitâbu’z-Zînê*, II/ 736; Ezheri, *Mu’cemu Tehzîbu’l-Luğâ*, II/2048-2051; İbn Faris, *Mekâyîsu’l-Luğâ*, s. 490; İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, I. 2230-2232; Feyyûmi, *el-Misbâhu’l-Munîr*, s. 349; İbn Kuteybe, *Te’vilu Müşkili’l-Kur’ân*, ss. 344-345.

⁶³ Başka hadis örnekleri için Bkz. Ebu Davud, *Adab*, 138; Tabarani, *Mu’cemul Kebir*, 18/890, Kastalânî, Ebû’l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 923/1517), *Mesâliku’l-Hunefâ ilâ Meşâriu’l-Salâti ale’l-Mustafâ*, thk., Huseyn Muhammed Alî Şükrî, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Lübnan, 2005, s. 43-45; Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahmân(ö. 906/1500), *el-Kavlu’l-Bedî’ fi’s-Salâti ale’l-Habîbi’s-Şefî’*, thk. Muhammed Avvame, Müessesetü’r-Reyyan, Medine, 2002,, s. 43-73.

için Allah'ım onu başıyla ona merhamet et onun tevbesini kabul et" derler.⁶⁴ Kanaatimizce *salât* kelimesi bu hadiste ve buna benzer başka hadislerde⁶⁵ "ibadet" anlamına gelmektedir.

Hiz. Peygamber'in; *salât* kavramını; *Kim bana bir defa salât ederse Allâh buna karşılık olarak ona on defa salâtta bulunur* dediği rivayet edilmiştir.⁶⁶ Bu hadise benzer ifadelerle birçok hadis rivayet edilmiştir.⁶⁷ Bu hadislerin tümünde *salât* kavramı "istiğfâr"⁶⁸ anlamında kullanılmıştır. Buna benzer daha birçok hadiste *salât* kavramı sözlük anlamında kullanılmıştır. Bu hadiste geçen *salât* ifadesinin "destek" anlamına gelmiş olması da mümkündür.

Salât kavramı bazı hadislerde namazdan daha geniş anlamda kullanılmıştır. Hiz. Peygamber ve bir bedevinin arasında geçen diyalogu anlatan şu hadis önem arz etmektedir: "على كل من الانسان صلاة كل يوم" فقال رجل من القوم: هذا من اشد م اتيتنا به. قال: امرك بالمعروف و نهيك عن المنكر صلاة و حملك عن الضعيف صلاة و انحاءك القذر عن خطوة تخطوها الى الصلاة الى الصلاة" *Peygamberimiz her Müslümana hergün salât etme sorumluluğu vardır* dediğinde, bir adam Hiz. Peygamberimize gelip, *salâtı kastederek bize ne kadar da ağır bir şey getirdin dedi.* Hiz. Peygamberimiz de; *marufu emretmen salât, münkerden sakındırman salât, zayıf birinin yükünü kaldırman salât, yolda eziyet veren bir şeyi kaldırman salât, namaza(sâlat'a) her adımın senin için salâttır*" buyurdu.⁶⁹

Başka bir hadiste Hiz. Peygamber; "mümin şahsın her ameli "salât"tır. Namaz yolundan (mescide giden yoldan) eziyet veren bir şeyi kaldırması "salât"tır" buyurmuştur.⁷⁰ Bu hadislerde *salât* kavramı daha geniş anlamda kullanılmış ve her türlü hayırlı amele *salât* denmiştir. Ebû Hâtem er-Râzi ve Fi-

⁶⁴ Buhari, *Salât*, 7.

⁶⁵ İbn Huzeyme, *Sahihu İbn'i-Huzeyme*, Hadis No:446, Darimi, *Salât*, 121.

⁶⁶ Müslim, *Salât*; 11, Ebû Davud, *Salât*, 36; Tirmizi, *Salât*, 40; Nesai, *Ezan*, 37.

⁶⁷ İsmâil b. İshâk el-Kâdî (ö. 282/895), *Fadlu's-Salât ale'n-Nebî*, thk. Abdulhak et-Türkmânî, Rimâdî lî'n-Neşr, Suudi Arabistan, 1996, ss. 90-150; Kadi İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149), *es-Salâtü ale'n-Nebî*, thk. Muhammed Osman el-Huşat, Muhtar el-İslâmî, Kahire, trs., s. 15-20; Numeyrî, Muhammed b. Abdurrahmân b. Alî (Ö. 544/1149), *Kitâbu'l-İlâm bi Fazli's-Salâti ale'n-Nebî ve's-Selâm*, thk. Huseyn Muhammed Alî Şükri, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan, 2009, s. 124-162.

⁶⁸ Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXVIII. 437-444; Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232.

⁶⁹ Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu'z-Zinê*, II. 735-740.

⁷⁰ İbn Huzeyme, *Sahihu İbn'i-Huzeyme*, Hadis No:1497; Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu'z-Zinê*, II. 735-740.

ruzâbâdi bu hadislerde geçen salât ifadelerini istiğfâr anlamında almışlar ve istiğfâr kısmında bu hadisleri zikretmişlerdir.⁷¹ Kanaatimizce bu hadislerde geçen salât kelimesi namaz ve istiğfardan daha geniş anlamda ibadet manasında kullanılmıştır.

Mutarrizî (ö. 610/1213), Hz. Peygamberin Üsâme'ye "salât senin önündedir" şeklinde söylediği hadiste, *salâtın namaz vaktinilakşam namazı vaktini veya namaz yerini ifade ettiğini* belirtir.⁷²

H. Peygamber, bir Hadisi Kudsî'de Allah'ın şöyle dediğini ifade etmiştir: "Ben salâtı kulumla kendi aramda iki kısma ayırdım. Yarısı bana ait, yarısı da ona..."⁷³ Bu hadiste Fatıha suresinin kast edildiği ifade edilmiştir.⁷⁴ Bizce burada *salâtın* anlamlarından biri olan "kıraat" kast edilmiştir.

Sahabeler, aşağıdaki hadiste geldiği gibi *salât* kavramını *ikinci gelme, ardından gelme* anlamında kullanmışlardır. *سبق رسول الله و صلى ابو بكر ثلث عمر ثم خيبتنا او اصابتنا فتنة فما شاء الله جل جلاله* (ondan sonra Ömer üçüncü oldu. Daha sonra da Allâh'ın irade ettiği fitne bizlere isabet etti.)⁷⁵ Bu hadisin şerhinde "salla" kelimesine "tabi olmak, ulaşmak/tebialahika" anlamı verilmiştir.⁷⁶

H. Peygamberden gelen rivayetlerde "tavaf" için de *salât* ifadesi kullanılmaktadır. H. Peygamberin; *الطواف صلاة فإذا طفتم فاءقلوا الكلام "Tavaf salâttır, tavaf yaptığımızda konuşmayı azaltın"* dediği rivayet edilmiştir.⁷⁷ Başka rivayette ise H. Peygamberin, *الطواف صلاة و لكن قد اذن لكم في الكلام فمن نطق فلا ينطق الا بخير "Tavaf salâttır, size tavafta konuşmak serbest bırakıldı kim tavaf ederse sadece hayır konuşsun"*⁷⁸ dediği nakledilmiştir. Bu konuda "tavaf" ı *salâta* benzeten rivayetler de bulunmaktadır.⁷⁹

⁷¹ Ebû Hâtem er-Râzî, Kitâbu'z-Zîne, II. 735-740; Firûzâbâdi, es-Silatu ve'l-Buşer fi's-Salâti ale Hayri'l-Beşer, ss. 13-22.

⁷² Mutarrizî, el-Muğrib fi Tertîb'l-Mu'rib, s. 155.

⁷³ Müslim, *Salât*, 38, Muvatta, *Salât*, 39.

⁷⁴ Mutarrizî, el-Muğrib fi Tertîb'l-Mu'rib, s. 155.

⁷⁵ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, Hadis No:1020,1107.

⁷⁶ Ebû Hasan Nureddîn Muhammed b. Abdülhâdi es-Sindî(ö. 1138/1726), *Haşiyetu müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, I-XVII, thk. Nureddin Tâlib, Vezâratu'l-Evkâf, Beyrut, 2008, II. 7.

⁷⁷ Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr es-San'anî(ö. 211/826), *el-Musannef*, thk. Habiburrahmân el-A'zamî, Meclisu'l-İlmî, Beyrut, 1972, Hadis no: 9789, 9790.

⁷⁸ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, Hadis no: 9791.

⁷⁹ Tirmizî, *Birr ve Sila*, 40.

6. Salât (صلاة) Kavramının Lugavî Anlamları

Kaynaklara bakıldığında *salât* kavramına birçok anlam yüklendiği görülecektir. Bunları aşağıdaki şekilde sıralayıp izah etmek mümkündür.

6. 1. Dua

Arap dil sözlüklerinde *salât* kavramının anlamları arasında birincil anlam olarak *dua* anlamı öne çıkmaktadır.⁸⁰ Dil âlimleri, daha önce vermiş olduğumuz cahiliyye dönemi şiirlerine dayanarak *salât*'in cahiliyye döneminde *dua* anlamına geldiğini belirtmekte⁸¹ ve hadislerden⁸² delil getirmektedirler.⁸³

Kişinin *dua etme* fiilinde bulunmasına *sallâ*(صلى),⁸⁴ *dua eden kişi için* (مصلی) *musalli*,⁸⁵ *dua edilen yere* مصلی/musalla⁸⁶ ifadeleri kullanılmaktadır. Zemaşerî (ö. 538/1144), ruku ve secde edenlerin huşuuna benzetildiği için *dua eden kişiye musallî* denildiğini ifade eder.⁸⁷

İbn Kesîr (ö. 774/1373) ve İbn Atiyye (ö. 546/1151) en yaygın ve sahih görüş olarak namaz anlamındaki *salât*'ın dua anlamındaki *salât* kelimesinden geldiği

⁸⁰ Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, s. 453; Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu'z-Zîne*, II. 735-740.

⁸¹ İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*, ss. 344-345; Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu'z-Zîne*, II. 735-740; Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; İbn Fâris, *Mekâyîsu'l-Luğâ*, s. 490; Cevherî, *Mu'cem es-Sihâh*, ss. 596-597; İbn Sîde, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl el-Luğavî, el-Endelüsî(ö. 458/1066), *el-Muhassas*, I-XVII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs., XIII. 85-90.

⁸² Tirmizî, *Savm*, 643; Ebû Davud, *Savm*, 74; Müslim, *Nikâh*, 106.

⁸³ Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu'z-Zîne*, II. 735-740; Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; İbn Fâris, *Mekâyîsu'l-Luğâ*, s. 490; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhiit el-A'zam*, II. 239, 246; Rağîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, ss. 287-288; Mutarrizî, *el-Muğrib fî Tertîb'l-Mu'rib*, s. 155; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232.

⁸⁴ Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir*, ss. 205-207; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 671/1273), *el-Câmi' li Ahkâm'l-Kur'ân*, I-XII, thk. Muhammed İbrahim el-Hafnevî-Mahmûd Hâmîd Osmân, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2002, I. 167.

⁸⁵ Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051, İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232; Zebidî, a.g.e., XXXVIII. 437-444.

⁸⁶ Mutarrizî, *el-Muğrib fî Tertîb'l-Mu'rib*, s. 155; Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân'l-Azîm*, s. 564.

⁸⁷ Zemaşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekâvil fî Vucûhu't-Te'vil*, I-IV, thk. Muhammed Abdusselâm Şâhîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, I. 49.

görüşünü kabul ederler.⁸⁸ Nevevî (ö. 676/1277), namaza *salât* adının içindeki duadan dolayı verildiği ve bu anlamın da *salât*'ın temel anlamı olan duadan geldiği görüşünü Cumhura nisbet eder.⁸⁹ İbnu'l-Cevzî (ö. 597/ 1201), *salât*'ın asıl anlamının da *dua* olduğunu söyler.⁹⁰ İbnu'l- Enbârî (ö. 328/940), *salât* kelimesinin Arap dilinde *namaz*, *rahmet ve dua* olmak üzere üç anlama geldiğini, " قد صلي الرجل " ifadesinin *dua etmek ve rabbinden istemek* anlamında olduğunu söyler.⁹¹

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), *salât* kelimesinin dua anlamına geldiğini, duanın hem ibadet hem istek anlamında olduğunu ifade eder. İbn Kayyim'e göre *salât* kelimesi namaz anlamına intikal etmiş olup, lugattaki anlamından ayrılarak şer'i bir kavram ya da mecazen şer'i bir içerik kazanmış değildir, aksine asli manasını korumuştur. Ona göre de namaza *salât* denmesi, *salât*'ın duayı kapsamasından dolayıdır. Yani *salât*/namaz ibadeti, bu ibadetin bir cüz'ü ile isimlendirilmiştir.⁹²

Salât/namazın içindeki *duadan* dolayı bu ismi aldığı,⁹³ cenaze namazının rükû ve secdesi olmadığı halde kılınırken edilen duadan dolayı *salât* adını aldığı ifade edilmektedir.⁹⁴ Özetle ilk dönemden başlayarak günümüze kadar bütün

⁸⁸ İbn Kesîr, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-IV, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1993, I. 41; İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğâlib b. Abdurrahmân el-Endelüsî (ö. 546/1151), *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîr'l-Kitâbi'l-Azîz*, I-VI, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2016, I. 85.

⁸⁹ Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Luğât*, III. 179; Mahmud Abdurrahman, *Mu'cemu'l-Mustalihât*, ss. 377-387.

⁹⁰ İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferâc Cemalüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed (ö. 597/ 1201), *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2015, s. 39.

⁹¹ İbnu'l- Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım(ö. 328/940), *ez-Zâhir fi Meâni Kelimâti'n-Nâs*, I-II, thk., Hâtem Sâlih ez-Zâmin, Müesseseti'r-Risâle, Beyrut, 1992, I. 44-46.

⁹² İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullâh Şemsuddîn Muhammed b. Ebû Bekr (ö. 751/1350), *Dav'ul Munîr ale't-Tefsîr*, I-VI, thk. Alî Ahmed Muhammed es-Sâlih, Mektebetü Dâru's-Selâm, Riyad, trs., V. 49-59; *Celâu'l-İfshâm fi Fazli's-Salâti ve's-Selâmi ala Muhammedin Hayru'l-Enâm*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Abdulkadir el-Arnâvût, Dâru'l-Urube, Küveyt, 1987, s. 153-170.

⁹³ Ebû Hilal el-Askerî, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, ss. 205-207; İbn Sîde, *el-Muhassas*, XIII. 85-90; Rağîb el-İsfehani, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, ss. 287-288; Mutarrizi, *el-Muğrib fi Tertîb'l-Mu'rib*, s. 155; Semîn el Halebi, *Umdetu'l-Huffâz*, II. 349-352. Feyyümi, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 349; Firûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, III. 434-438; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî(ö. 852/1448), *Cüz'ün fihî'l-Kelâm ale Hadisi İnne Evle'n-Nâsi bi Ekseruhum aleyye salâten*, Cezâir, 2009, s. 38-41; Ebu'l-Beka, *el-Külliyât*, ss. 464-467; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXVIII. 437-444.

⁹⁴ Ebû Hilal el-Askerî, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, ss. 205-207.

sözlüklerde ve tefsirlerin çoğunda salât kelimesinin asıl/temel anlamının “dua” olduğu görülmektedir.⁹⁵

6. 2. Sırtın Ortası, Kuyruk Sokumu, Uylukların Hareketi

Salât kavramının türediği “صلا” kökeninin, *insan ve dört ayaklı hayvanlar için sırtın ortası* anlamında kullanıldığı ve doğum yapan her dişi için “انفرج صلاها” *sırtı/beli gevşedi/genişledi* denildiği ifade edilmiştir.⁹⁶

صلا/Salâ kelimesinin *kuyruk sokumunu* ifade ettiği, kuyruk sokumunun iki tarafında bulunan her bir kemiğe “صلا” denildiği, tesniyesinin ise “صلوان/صلوين” olduğu ifade edilmiştir.⁹⁷ İbn Dureyd (ö. 321/933), “صلا” kelimesi için kuyruk sokumunun bulunduğu, insanın en son çürüyen kemiği, ifadesini kullanır ve delil olarak şu beyti zikreder:⁹⁸

تركت الرمح يبرق في صلاه كأن سنانه خرطم نسر

“Mızrağı sırtında parlar bir halde bıraktım, mızrağın ucu kartalın gagası gibidir.”

⁹⁵ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, s. 453; İbn Kuteybe, *Te'vilu Müşkili'l-Kur'an*, ss. 344-345; Ebû Hâtîm er-Râzî, *Kitâbu'z-Zîmê*, II. 735-740; Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-205; Tâlekânî, *el Muhît fi'l-Luğâ*, III. 64-65; Cevherî, *Mu'cem es-Sihâh*, ss. 596-597; İbn Fâris, *Mekâyîsu'l-Luğâ*, s. 490; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhit el-A'zam*, II. 239, 246; Rağîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an*, ss. 287-288; Mutarrîzî, *el-Muğrib fi Tertîb'l-Mu'rib*, s. 155; Zeynuddîn er-Râzî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ebû Bekr b. Abdulkâdir (ö. 666/1267), *Muhtârü's-Sihâh*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2000, s. 207; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232; Semînü'l-Halebî, *Umdetu'l-Huffâz*, II. 349-352; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 349; Cürçânî, Seyyid Şerîf Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed (ö. 816/1413), *et-Ta'rifât*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnân, 2013, s. 137; Firûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muhit*, ss. 751-752; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 464-467; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXVIII. 437-444; Tahanevi, Muhammed Ali b. Ali b. Muhammed (ö. 1158/1745), *Keşşafu Istıla-hatu'l-Funun*, I-IV, thk. Ahmed Hasan Basac, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2013, III. 75-88; Ne-kerî, Abdunnebi b. Abdurresul el-Ahmed; *Düstûru'l-Ulemâ/Câmiu'l-Ullûm*, I-IV, thk. Hasan Han, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, II. 178-179; John Penrice, *Kur'an Sözlüğü*, çev. Ömer Aydın, İşaret Yay., İstanbul, 2010, 180.

⁹⁶ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, s. 453; Tâlekânî, *el Muhît fi'l-Luğâ*, III. 64-65; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhit el-A'zam*, II. 239, 246; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, ss. 335-336.

⁹⁷ İbn Sikkît, Ya'kub b. İshâk (ö. 244/858), *Kitâbu Tehzîbu'l-Elfâz*, thk. Dr. Fahrüddîn Kibeve, Mektebetu Lübnân, Beyrut, 2005, s. 577; Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu'z-Zîmê*, II. 735-740; Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; Cevherî, *Mu'cem es-Sihâh*, ss. 596-597; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhit el-A'zam*, II. 229, 246; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, ss. 335-336.

⁹⁸ İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğâ*, II. 259.

Arapların, *uylukları gevşeyip doğumu yaklaşan at için* اصلت الفرس,⁹⁹ deve hamile kalıp yavrusu arka tarafına/uyluk tarafına gelince, (doğum yaklaşınca) “اصلت النقة/uylukları gevşedi, genişledi” dedikleri ifade edilmiştir.¹⁰⁰

Namaz kılan kişinin ruku ve secde esnasında uyluklarını hareket ettirmesinden hareketle *salât* kavramının uylukların hareket ettirilmesinden geldiği dolayısı ile *salât* kavramının “*salaveyn*” den türediği ileri sürülmüştür.¹⁰¹ Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1210) ve İbn Kesîr (ö. 774/1373), Zemaşşeri’nin dile getirdiği *salâtın* uylukların hareket ettirilmesinden geldiği şeklindeki görüşün yanlış olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁰²

Cahiliyye şiirleri ve Kur’ân üzerinde çalışma yapan Üde Halil Ebû Üde, *salât* kavramının cahiliyye döneminde “dua ve istek” anlamı ile bilindiğini ifade eder. *Salât* kavramının uylukları hareket ettirmekten geldiği, dua edene de ellerini havaya kaldırdığında uyluklarını hareket ettirdiğinden dolayı musallî denildiği görüşünün *salât* kelimesinin cahiliyye dönemindeki yaygın anlamı olan “dua ve istek” anlamına ters düştüğünü, dolayısı ile *salât* kelimesinin *salaveyn* den değil dua anlamına gelen *salât*tan türediğini söylemektedir.¹⁰³

6. 3. İz Sürmek-Takip Etmek

Uyluk kemiğini ifade eden “صلا” kelimesinden türetilen (مصلى) musallî kelimesine, yarışta birinci gelen atı izleyen, birinci atın izini takip eden, ikinci gelen, birinci atın uyluk hizasında duran “ikinci at”,¹⁰⁴ yarışta ikinci sıradaki atın başının, birinci gelen atın uyluğunun hizasında olmasından dolayı ikinci ata (مصلى)

⁹⁹ Fârâbî, Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm (ö. 350/960), *Dîvânü'l-Edeb*, thk. Dr. Ahmed Muhtâr Ömer-Dr. İbrâhîm Enîs, Mektebetü Lübnân, Beyrut, 2004, s. 818, Farabi, الارحاءا kelimesini اصلت الفرس kelimesi ile açıklar. Bkz. s. 810; Cevherî, *Mu'cem es-Sihâh*, ss. 596-597.

¹⁰⁰ Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; Tâlekânî, *el Muhîtt fi'l-Luğâ*, III. 64-65.

¹⁰¹ İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğâ*, II. 259; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, I. 49; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Alî el-Endelüsî (ö. 745/1344), *Tefsîru'l-Bahru'l-Mühîtt*, I-IX, thk. Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, I.162; Şimşek, *Hayat Kaynağı*, IV. 200.

¹⁰² Fahrüddîn er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. Hasen b. Huseyn b. Alî et-Teymî (ö. 606/1210), *Mefâtîhu'l-Ğayb/Tefsîru'l-Kebîr*, I-XXIII, thk. İbrâhîm Şemsuddîn, Ahmed Şemsuddîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2013, II, 28; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I. 41.

¹⁰³ Üde Halîl Ebû Üde, et-Tatavvuru'd-Delâli Beyne Luğati'l-Şî'ri'l-Câhili ve Luğati'l-Kur'âni'l-Kerîm, Dâru Ammâr, Ammân, 2013, ss. 177-179.

¹⁰⁴ Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, s. 453; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dineverî (ö. 276/889), *Edebu'l-Kâtib*, thk. Alî Muhammed Zeynû, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2012, s. 153; Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu'z-Zinê*, II. 735-740; Fârâbî, *Dîvânü'l-Edeb*, s. 823, Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; Tâlekânî, *el Muhîtt fi'l-Luğâ*, III. 64-65; Cevherî, *Mu'cem es-Sihâh*, ss. 596-597; Zemaşşerî, *Esâsu'l-Belâğâ*, s. 335-336.

denildiği” gibi anlamlar verilmiştir.¹⁰⁵ Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 322/933), Arapların birinci gelen ata *سبق* ikinci gelen ata ise *مصلی* dediklerini ifade eder.¹⁰⁶

Öndekinin fiillerine uyana, ardından gidip onu takip edene *musalli* adı verilmiştir.¹⁰⁷ Dolayısıyla öndekinin uyluğunun hizasında durduğu için namaz kılan kişiye de “*musalli/مصلی*” denildiği ifade edilmiştir.¹⁰⁸ İbn Atiyye (ö. 546/1151) ve Ebû Hayyân (ö. 745/1344), namazın imandan sonra ikinci sırada yer almasından dolayı *salât* şeklinde isimlendirildiğini nakletmektedirler.¹⁰⁹

Farklı şairlere ait aşağıdaki beyitlerde de *musallî* kelimesi ile “*ikincilik, ardından gitme*” anlamları kast edilmektedir.

انت المصلي وابوك السابق & Baban birinci sen ise **ikincisin**.¹¹⁰

ان تبندر غاية يوما لمكرمة تلق السوابق منا والمصلينا

*Bir gün kazanmayı gaye edinirsen bizden ilklere ve onlara **uyanlara** ulaşırsın.*¹¹¹

Musallî (*مصلی*) kelimesinin Arap dilindeki *ardından gitmek, takip etmek, izlemek* temel anlamına bakarak Rağıb el-İsfehani Müddessir, 43. Âyetinde geçen “*musallînden değildik*” ifadesine *peygambere uyanlardan değildik* anlamını vermiştir.¹¹² Rağıb el-İsfehani, Semîn el-Halebi ve Firuzabadi’nin “*مصلين*” kelimesinin Kur’ân’ı Kerîm’de sadece *münafıklar ve müfrit günahkârlar* için kullanıldığı şeklindeki görüşleri¹¹³ Kur’ân bütünlüğüne uymamaktadır. Zira Mearic 22-23 ve

¹⁰⁵ İbn Kuteybe, *Edebu’l-Kâtib*, s. 153; Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu’z-Zinê*, II. 735-740; Ezherî, *Mu’cemu Tehzîbi’l-Luğâ*, II. 2048-2051; Tâlekânî, *el Muhît fi’l-Luğâ*, III. 64-65; İbn Sîde, *el-Muhkem ve’l- Muhit el-A’zam*, II. 239, 246; Mutarrizî, *el-Muğrib fi Tertîb’l-Mu’rib*, s. 155; Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtârû’s-Sihâh*, s. 207.

¹⁰⁶ Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu’z-Zinê*, II. 735-740.

¹⁰⁷ Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu’z-Zinê*, II. 735-740; Ezherî, *Mu’cemu Tehzîbi’l-Luğâ*, II. 2048-2051; Zemahşeri, *Esâsu’l-Belâğü*, ss. 335-336; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, I. 2230-2232.

¹⁰⁸ Mutarrizî, *el-Muğrib fi Tertîb’l-Mu’rib*, s. 155.

¹⁰⁹ İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz* I. 85, Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-Bahru’l-Mûhît*, I.162; Bulaç, Ali, *Kur’ân Dersleri (Dirasatu’l-Kur’ân) Meâl-Tefsîr*, I-VII, Çıra Yay., İstanbul, 2016, I. 80.

¹¹⁰ Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu’z-Zinê*, II. 735-740.

¹¹¹ Ebi Temmâm Habîb b. Evs et-Tâî (Ö. 231/845), *Divanu’l Hamase*, ravi: Ebi Mansur Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed b. el-Hazârî el-Cevâlîki, (ö. 540/1145), thk. Ahmed Hasen Basec, Dâru’l-Kütübî’lİlmiyye, Beyrut, 1998, Bkz. Ebi Mahzum en-Nahşeli’nin kavmi ile övündüğü beyitler

¹¹² Rağıb el-İsfehani, *el-Müfredât fi Ğarîbi’l-Kur’ân*, s. 287-288; Semîn el Halebi, *Umdetu’l- Huffâz*, II. 349-352.

¹¹³ Rağıb el-İsfehani, *el-Müfredât fi Ğarîbi’l-Kur’ân*, s. 287-288; Semîn el Halebi, *Umdetu’l- Huffâz*, II. 349-352; Firûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kub (ö. 817/1415), *Besâiru Zevi’t-Temyîz fi Letâifi’l-Kitâbi’l-Azîz*, I-VI, thk. Muhammed Alî Neccâr, Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut, trs., III. 434-438.

Müddessir 43. Âyetlerinde *musallîn* kelimesi olumlu anlamda kullanılmıştır. Aslında Maun sûresinde de *musallîn* kelimesi olumlu anlamdadır. Çünkü âyette kendini *musallî* olarak niteleyip, *salâtın* gereğini yerine getirmeyenler kınanmaktadır.

Ebû Bekr İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) Kur'ân-ı Kerîm'de Ahzâb, 43 ve 56. Âyetlerdeki *Allâh'ın salâtı* ifadelerine dayanarak *Allâh'ın bir isminin de el-Musallî olduğunu ileri sürer*. Allah'ın "*el-Musallî*" isminin, Kur'ân'da Allâh'ın ismi olarak geçmediğini, Allah'ın *salâtı* ifadesinden türetildiğini söyler.¹¹⁴

6. 4. Ta'zim

Salât kelimesinin temel anlamı *ta'zim* olup,¹¹⁵ Araplar *ta'zim* amacıyla küçüğün kendisinden büyük birinin önünde eğilmesini, *salât* kavramıyla ifade ederler. Yahudilerin de birbirlerine selam verirken eğilerek uyluk kemiklerini hareket ettirmelerini *salât* olarak adlandırdıkları ifade edilmiştir.¹¹⁶ *Salât* kavramı önceleri ta'zim anlamında iken sonraları Araplar tarafından *dua* anlamı verilmiş ve her duaya *salât* denilmiştir. Dolayısıyla *salât* kavramının anlam alanı genişlemiştir.¹¹⁷ *Dua* anlamını kazanan *salât* kavramı, *ta'zim için eğilmekten dolayı* sonraları *namaz* anlamını kazanmıştır.¹¹⁸ Zemahşerî (ö. 538/1144), *salât* kavramının uylukların hareket ettirilmesinden geldiğini, Yahudilerin, ileri gelen efendilerinin karşısında ta'zim amacı ile başlarını ve uyluk kemiklerini eğip bükerek saygı gösterdiklerini ileri sürer.¹¹⁹

¹¹⁴ Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148), *el-Emedü'l-Aksâ fi Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ ve Sifâtihi'l-Ulâ*, I-II, thk. Abdullâh et-Tevrâti-Ahmed Ar-rubî, Dâru'l-Hadis el-Kittânî, Beyrut, 2015, I. 225.

¹¹⁵ İsfahani, Ebi Musa Muhammed b. Ebi Bekr b. Ebi İsa el-Medenî (Ö. 581/1185), *Mecmu'ul -Muğis fi Ğaribi'l-Kur'ani ve'l-Hadis*, I-III, thk. Abdülkerim el-Azbavi, Daru'l-Medenî, Cidde, 1986, II. 281-290; İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232; Feyyümi, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 349; İbn Hacer Cüz'ün fihî'l-Kelâm, s. 38-41; Cürcânî, *et- Ta'rifât*, s. 137; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXVIII. 437-444; Ebu'l-Beka, *el-Külliyât*, ss. 464-467.

¹¹⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1361/1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, Eser Neşriyat, byy, 1971, I. 190-191.

¹¹⁷ İsfahani, *Mecmu'ul -Muğis*, II. 281-290.

¹¹⁸ İsfahani, Ebi Musa, *Mecmu'ul -Muğis*, II. 281-290.

¹¹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I. 49.

6. 5. Rahmet

Salât kavramının Hz. Peygamberin hadislerinde¹²⁰ ve cahiliyye şiirlerinde rahmet anlamında da kullanıldığı ifade edilmiştir.¹²¹ Rahmet ve istiğfârın, duanın olmazsa olmazları konumunda oldukları için *salât* kelimesi ile isimlendirildikleri söylenmiştir.¹²² Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (ö. 209/824), A'sa'ya ait olan; "Ey kızım bana ettiğin duanın (صلية) aynısı senin için de olsun..."¹²³ beyitinde geçen *salât* kavramının dua anlamının yanısıra *rahmet* anlamına da geldiğini söyler.¹²⁴

Ahzâb, 43. Âyette geçen *salât* ifadesinin Allâh'tan rahmet anlamında olduğu ifade edilmiştir.¹²⁵ Rahmet, dua edenin ihtiyacı olduğu için *salât* kelimesi *rahmete* isim olmuştur denilmiştir.¹²⁶ Hz. Ebû Bekir'den nakille tahiyyat duasındaki salavatın *terahhum*/rahmet dileğinde bulunma anlamında olduğunu kaydedilmiştir.¹²⁷ İbn Hacer el-Askalânîye göre (ö. 852/1448) çoğunluk, Allah'ın *salât*ının *Allah'tan rahmet* anlamına geldiği görüşündedir.¹²⁸ İbn Bâdis (ö. 1359/1940), Ahzap 56. Ayette geçen *salât* kavramının farklı müfessirler tarafından *rahmet*, *mağfiret*, *sena*, *vergi*, *ihsan*, *ta'zim* gibi anlamlarla tefsir edildiğini, bütün bu anlamların ise *rahmet* anlamının kapsamına dâhil olduğunu ifade eder.¹²⁹

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), *salât* kavramının rahmet olarak anlaşılmasının yanlış olduğunu belirterek kelimenin lugavî/bilinen anlamı ile kullanılmasının esas alınması gerektiğini ileri sürer. Ona göre, Araplar, صلى عليه ifadesindeki *salât* kelimesinin *rahmet* anlamına geldiğinden haberdar olmayıp

¹²⁰ Müslim, *Zekât*, 176, Buhari, *Deavat*, 32.

¹²¹ İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*, ss. 344-345; Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu'z-Zînê*, II/ 735-740; Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; İbn Fâris, *Mekâyîsu'l-Luğâ*, s. 490; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232.

¹²² Mutarrizî, *el-Muğrib fi Tertîb'l-Mu'rib*, s. 155; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232.

¹²³ Ebû Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'ân*, I. 61; Meymun b. Kays, *Divanu el A'sa el Kebir*, s. 101; Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; İbn Fâris, *Mekâyîsu'l-Luğâ*, s. 490; Mutarrizî, *el-Muğrib fi Tertîb'l-Mu'rib*, s. 155.

¹²⁴ Ebû Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'ân*, I. 61-62.

¹²⁵ Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; Tâlekânî, *el Muhît fi'l-Luğâ*, III. 64-65; İbn Fâris, *Mekâyîsu'l-Luğâ*, s. 490; Cevherî, *Mu'cem es- Sihâh*, ss. 596-597; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232.

¹²⁶ Mutarrizî, *el-Muğrib fi Tertîb'l-Mu'rib*, s. 155.

¹²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232.

¹²⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Cüz'ün fihî'l-Kelâm* s. 38-41.

¹²⁹ İbn Bâdis, Abdulhamid (ö. 1359/1940), *es-Salâtu ale'n-Nebî*, thk. Ebu Abdurrahman Mahmûd, Mek-tebetü İbn Bâdis, Cezair, 2006, s. 44-46.

salâtın dua, tebrik/kutsama ve senalövgü gibi anlamlarını bilmektedirler. İbn Kayyim, Bakara 157. Âyette *salât* ile *rahmetin* farklı anlamlara geldiğini; rahmetin genel ve herkes için; *salâtın* ise özel ve sadece müminlere has olduğunu ifade ederek *salâtın* rahmet anlamına gelmediğini, ikisinin aynı anlamda olduğu şeklindeki görüşün batıl olduğunu ifade eder.¹³⁰

6. 6. İstiğfâr/Mağfiret/Tezkiye

İbn Kuteybe (ö. 276/889), Bakara, 157 ve Ahzâb, 43 ile 56. Âyetlerinde geçen *salât* kelimesinin *mağfiret* anlamına geldiğini söyler.¹³¹ *Salâtın* Allâh'tan olması durumunda *rahmet*, meleklerden olması durumunda *istiğfâr*, mü'minlerden olması durumunda ise *dua* anlamına geldiği ifade edilmiştir.¹³² Mutarrizî (ö. 610/1213), *istiğfâr* *dua edenin ihtiyacı/deoamlı yaptığı şey olduğu için salât kelimesi istiğfâra isim olmuştur demektedir*.¹³³ Semînü'l-Halebî (ö. 756/1355), *salât* kavramının *tezkiye, bereket ve istiğfar* anlamlarını zikreder.¹³⁴

6. 7. Bereket/Kerâmet/Tesbîh

Ahzâb 43. Âyetin tefsîrinde *salât* kelimesini *bereket* olarak tefsîr edilmiştir.¹³⁵ İbn Abbâs (ö.68/687), Ahzâb, 56. Âyette geçen *salâtın tebrik/hayırlar ihsan etmek* anlamında olduğunu söyler.¹³⁶ Rağîb el-İsfehânî (ö. 502/1108), *salâtın tebrik/hayırlar ihsan etmek* anlamını diğer anlamlar arasında zikreder.¹³⁷

Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 322/933), tahiyatta okunan *salli-barik* dualarını zikrederek, *salli-barik* dualarında Hz. Peygambere *salât* okunduktan sonra ayrıca

¹³⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullâh Şemsuddîn Muhammed b. Ebû Bekr (ö. 751/1350), *Dav'ul Munîr ale't-Tefsîr*, V. 49-59; *Celâu'l-İfham fi Fazli's-Salâti ve's-Selâmi ala Muhammedin Hayru'l-Enâm*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Abdulkadir el-Arnâvût, Dâru'l-Urube, Küveyt, 1987, ss. 153-170; *Bedâiu'l-Fevâid*, thk., Ali b. Muhammed İmrân, Dâru Alemi'l-Fevaid, Beyrut, trs., s. 44-46.

¹³¹ İbn Kuteybe, *Te'vilu Müşkili'l-Kur'ân*, ss. 344-345.

¹³² Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, s. 453; Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu'z-Zîne*, II. 735-740; Fârâbî, *Dîvânü'l-Edeb*, s. 775; Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhit el-A'zam*, II. 239, 246; Rağîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, ss. 287-288; Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, s. 207; *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân'l-Azîm*, s. 564; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232.

¹³³ Mutarrizî, *el-Muğrib fi Tertîb'l-Mu'rib*, s. 155, İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I/2230-2232.

¹³⁴ Semînü'l-Halebî, (ö. 756/1355), *Umdetu'l-Huffâz*, II. 350-354.

¹³⁵ Ebû Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'ân*, II. 138; Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu'z-Zîne*, II. 735-740; Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, s. 207; *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân'l-Azîm*, s. 564.

¹³⁶ Buhârî, *Tefsîr*, 10, İbn Hacer, Yani ona bereket duasında bulunurlar açıklamasını yapar. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, VIII. 623-625.

¹³⁷ Rağîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, ss. 287-288.

rahmet ve bereket duasında da bulunulduğunu¹³⁸ dile getirir. Adından *salâtta rahmet, bereket, dua* anlamlarından başka bir anlam olmamış olsaydı neden *salâtla* birlikte *rahmet* ve *bereket* zikredilsin ki şeklinde itirazda bulunur. Buna istinaden Ebû Hâtim er-Râzî *salât* kavramının, müfessirlerin zikrettiği dua, rahmet, bereket, istiğfâr gibi anlamlarından farklı bir anlamının da bulunduğunu ifade eder.¹³⁹

Sebbehe fiilinin *صلى* anlamına geldiği ifade edilmiş ve tesbih kelimesinin *salât* anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.¹⁴⁰ *Salât* kavramının kuşlar için tesbih anlamına geldiği de ifade edilmiştir.¹⁴¹ Kanaatimizce Nur, 41. âyette *salât* kavramının devamında *tesbihin* zikredilmesi bu görüşü geçersiz kılmaktadır. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), dilcilerin birçoğunun dua anlamında olduğunu kabul ettiği A'ş'a'ya ait olan “Onların (içki fiçılarının) evinden hiç ayrılmayan bir bekçisi vardır. Musluğu açıldığı vakit murıldanarak dua eder” beyitinte geçen *صلى* ifadesinin *medh* (övgü) ve *tebrik/hayırlar dilemek*¹⁴² anlamında olduğunu söyler.¹⁴³

6. 8. Güzel Övgü/ Güzel Anma/ Temcid(Yüceltme)

Allâh'ın Hz. Peygamber ve salih insanlara *salât* etmesi, onlar hakkında *güzel övgüde bulunma* (حسن ثناء) ve *güzel bir şekilde anma* (حسن ذكر) olarak açıklanmıştır.¹⁴⁴ Bakara, 157. Âyette geçen *salât* kelimesinin, Allâh'ın övmesi anlamına geldiği ifade edilmiştir.¹⁴⁵ Mâturîdî (ö. 333/944), Bakara 3. Âyetin tefsirinde, *salât* kavramının namaz anlamının yanı sıra *hamd etmek, senada bulunmak* gibi anlamlara da geldiğini söyler.¹⁴⁶ Rağîb el-İsfehânî (ö. 502/1108), *salâtın temcid/yüceltme* anlamını kavramın diğer anlamları arasında zikreder.¹⁴⁷ Allâh'ın, elçisine yönelik

¹³⁸ Buhari, *Tefsîr*, 10, İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri* VIII. 623-625.

¹³⁹ Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu'z-Zîne*, II. 735-740.

¹⁴⁰ Fârâbî, *Divânu'l-Edeb*, s. 431.

¹⁴¹ Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232; Ferâhî, *Müfredat'ül-Kur'ân*, ss. 209-216.

¹⁴² İbn Kayyim, *tebrik* kelimesinin sübut-lüzum istikrar anlamında olduğunu söyler.

¹⁴³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Dav'ul Munîr ale't-Tefsîr*, V. 49-59; Celâu'l-İfhâm fî Fazlî's-Salâti ve's-Selâmi ala Muhammedin Hayru'l-Enâm, s. 153-170.

¹⁴⁴ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, s. 453; Tâlekânî, *el Muhît fi'l-Luğâ*, III. 64-65; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhit el-A'zam*, II. 239, 246.

¹⁴⁵ Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân'l-Azîm*, s. 564.

¹⁴⁶ Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd (ö. 333/944), *Tevlâtü Ehli's-Sünne/Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I-X, thk. Dr. Mecdi Basillum, 1. Bsk., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, I. 378.

¹⁴⁷ Rağîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, ss. 287-288.

salâtının ona rahmet etmesi ve övgüde bulunması anlamına geldiği ileri sürülmüştür.¹⁴⁸

6. 9. Din/İslâm/İbadet/Kıraat

Hûd, 87. Âyette Hz. Şuayb ile ilgili olarak geçen *salât* kavramının din, kıraat ve İslam anlamına geldiği belirtilmiştir.¹⁴⁹ *Salât* kavramının ibadet anlamına geldiği ve geçmiş ümmetler tarafından da bu anlamda kullanıldığı ifade edilmiştir.¹⁵⁰ *Salât* kavramının *din* anlamına geldiği şeklindeki görüş Atâ (ö.114/732) ve Hasan el-Basrî (ö.110/728)'ye dayandırılmıştır.¹⁵¹ *Salât* kavramının *din* anlamını ilk olarak İbn Kuteybe (ö. 276/889) *Te'vilu Müşkili'l-Kur'ân* adlı eserinde dile getirmiştir.¹⁵² İbn Kuteybe'den sonra Maverdî (ö. 450/1058), *salât* kavramının din anlamına dikkat çekmiş ve *salât* kavramının asıl anlamının *ittiba* olduğunu belirterek, *ittibâ* ile *dinin* ardından gidilmesinin amaçlandığına vurgu yapmıştır.¹⁵³ Vücûh ve Nezâir eserlerinde *salât* kavramına *din* anlamını veren ilk kişi ise İbnu'l-Cevzî(ö. 597/1201)'dir.¹⁵⁴

6. 10. Desteklemek

İbn Kutluboğâ (ö. 879/1474), *salât* kavramının anlamları arasında *nasr/yardım/destek* kelimelerini de zikreder ki kavrama bu anlamların ilk defa kendisi tarafından verildiğini ifade edebiliriz. Daha sonra Ebu'l-Bekâ (ö.1095/1684) da *salât* kavramı için *yardım etmek, desteklemek* anlamlarını vermiştir.¹⁵⁵ Ebu'l-Bekâ'nın

¹⁴⁸ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l- Muhit el-A'zam*, II. 239, 246; Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân'l-Azîm*, s. 564; İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232.

¹⁴⁹ İbn Kuteybe, *Te'vilu Müşkili'l-Kur'ân*, ss. 344-345; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, ss. 464-467; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, ss. 464-467; Firuzabadi, *Besairu Zevî't- Temyiz*, III. 434-438.

¹⁵⁰ Ferâhî, *Müfredat'ül-Kur'ân*, ss. 209-216; Mustafavî, Hasan, *et-Tahkik fi Kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-XIV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, VI. 329-334; Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I. 232.

¹⁵¹ Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen (ö. 460/1067), *et-Tibyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, I-X, thk. Ahmed Habîb Kasîr el-Âmilî, 1. Bsk. Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbuât, Beyrut, 2013, V. 386; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, s. 669.

¹⁵² İbn Kuteybe, *Te'vilu Müşkili'l-Kur'ân*, ss. 344-345.

¹⁵³ Maverdî, Ebû'l- Hasen Alî b. Muhammed (ö. 450/1058), *en-Nuket ve'l-Ûyûn/Tefsîru'l-Maverdî*, I-VI, thk. Seyyid Abdulmaksud b. Abdurrahîm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs., II. 496.

¹⁵⁴ İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferâc Cemalüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed (ö. 597/ 1201), *Nüzhetü'l-A'yûni'n-Nevâzir fi ilmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Osmân, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kâhire, 2014, ss. 242-243.

¹⁵⁵ İbn Kutluboğâ, Nureddîn Kasım(ö. 879/1474), *Ğarîbu'l-Kur'ân*, thk. Abdulmu'min Ebû'l-Ayneyn Alî Hufeys, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2012, ss. 102, 433, 256-257; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, ss. 464-467.

Mücâhid (ö.102/720)'e dayandırdığı bir görüşe göre Allâh'ın *salâtı*, *koruması*, *kul- luğa muvaffak kılması*; Meleklerin *salâtı*, *yardım/avn* ve *nasr*; müminlerin *salâtı* ise, Hz. Peygambere *uymak/ittiba* anlamındadır.¹⁵⁶ Ebu'l-Beka'nın Mücâhid (ö.102/720)'e dayandırdığı rivâyeti Mucâhid'in tefsîrle ilgili görüşlerinin derlendiği farklı derleme eserlerde bulamadığımızı belirtmekte yarar bulunmaktadır.¹⁵⁷ Kanaatimizce sözlüklerde *salât* kavramına verilen anlamlardan yola çıkarak do- laylı olarak *yardım etmek*, *desteklemek* anlamını elde etmek mümkündür.

6. 11. Ulaşmak/Bağ/Birleştirmek/Bir Araya Getirmek

Firûzâbâdî (ö. 817/1415), Ahzâb 56. Âyetin tefsîrinde *salât* kavramının an- lamı bağlamında, *ي-ل-ص/sly* ve *و-ل-ص/slv* köklerinin bir asıl için kullanıldığını ve bunlara tek mananın verildiğini, bu kökten türeyen tüm kelimelerin "*ez-zam- el-cem'* / الضم - الجمع *bir araya getirmek, birleştirmek* temel anlamında birleştiklerini ileri sürerek *salât* kavramının da bu anlama geldiğini ifade eder.¹⁵⁸ Firûzâbâdî (ö. 817/1415), et ateşte pişerek birleşir/sıklaşır; sırtın ortası ve uyluk (bedeni) birleş- tirir/bir araya getirir; avlamak ava yoğunlaştırır; koku üretmek amacıyla bitkile- rin içinde dövüldüğü havan kokuyu bir araya getirir/oluşturur; salavat/Kenais insanları bir aray getirir; *musallî* adı verilen yarışta ikinci olan at birinci at ile bir- leşir; vasale ve buna benzer farklı köklerden türeyen kelimelerin tümü *birleştirme bütünleştirme, bir araya getirme* anlamında toplanır; duada birleştirme anlamı ol- duğu için ona *salât* denir" demektedir. Haris el-Muhâsibî (ö. 243/857)'ye göre *na- mazın salât* olarak isimlendirilmesi kul ile Allâh arasında bir bağ olmasından- dır.¹⁵⁹

6. 12. İbadethâne

"صلوات اليهود" ifadesi "*Yahudilerin sinagogu, ibadethanesi*" olarak tarif edil- miş ve tekilinin "صلاة" olduğunu ifade edilmiştir.¹⁶⁰ *Salavat* kavramının İbranice

¹⁵⁶ Ebu'l-Beka, *el-Külliyât*, ss. 464-467.

¹⁵⁷ Mücahid b. Cebr (ö. 102/719), *Tefsîru İmam Mucâhid b. Cebr*, thk. Muhammed Abdusselam Ebu'n- Nil, Daru'l-Fikri'l-İslami el Hadisiyye, byy. 1989 s. 552, *Tefsîru Mucâhid*, thk. Ebû Muhammed es- Suyuti, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, s. 217.

¹⁵⁸ Firûzâbâdî, *es-Silatu ve'l-Buşer*, ss. 13-22; İbn Hacer el-Heytemi, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî (ö. 974/), *ed-Durru'l-Manzûd fi's-Salâti ve's-Selâmi ale Sahibi'l-Makâmi'l-Mahmûd*, thk. Abdul- kadîr Mukrî- Muhammed Şâdî Mustafa, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 2005, s. 35-80; Sehâvî, *el-Kavlu'l- Bedî*, s. 43-70.

¹⁵⁹ Haris Esed el-Muhâsibî el Basrî (ö. 243/857), *Helal Rızık ve Namazın Anlaşılması*, çev. Muhammed Coşkun, İlkharf Yay., İstanbul, 2012 s. 99.

¹⁶⁰ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, s. 453; Tâlekânî, *el Muhît fi'l-Luğâ*, III. 64-65; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l- Muhit el-A'zam*, II. 239, 246.

aslının (صلوٰتا) veya *saluta* صلوت olduğunu, İbraniceden Arapçaya geçen muarreb bir kelime olarak bununla Yahudilerin namaz kıldıkları mekânların/(Kenâis) kast edildiği ileri sürülmüştür.¹⁶¹ Başka bir görüşe göre ise *Sabiilerin namazgâhı* anlamına gelmektedir.¹⁶²

İbn Abbâs (ö.68/687) صلوات kelimesinin, *Yahudi Sinagogları, rahip ibadethaneleri ve Hıristiyan Kiliseleri* anlamına geldiğini söyler.¹⁶³ Yine ona dayandırılan başka bir rivâyete göre صلوات kelimesi ile *Müslümanların emanında bulunan Mecusi tapınakları kastedilmiştir*.¹⁶⁴ *Salavatın* içinde Hıristiyanların gömüldüğü evler ve *küçük kiliseler* anlamına geldiği de söylenmiştir.¹⁶⁵

Muhammed es-Seyyid Ali Belâsi, Ahdi Kadim'e dair yazılmış İbranice sözlüklerde bu kelimeyle karşılaşmadığını, bunun Süryanice bir kelime olduğunu düşündüğünü; *salât kelimesinin, Süryanice ve Arapça hazırlanmış sözlüklerde Salota صلوتا - Salawata صلواتا* şeklinde namaz anlamı ile karşılandığını bunun yanısıra *Havra, Mabed* gibi anlamların da verildiğini ileri sürmektedir.¹⁶⁶

Namazdan dolayı namaz kılınan yere salavat denildiği,¹⁶⁷ salâvat'ın Müslümanların mescidi/mescidu'l-müslimin anlamına geldiği de ifade edilmiştir.¹⁶⁸ Hasan el-Basri'ye (ö.110/728) ve bazı müfessirlere göre, *salavatın* yıkılması *salâtın/namazın* terk edilmesi demektir. Nisa 43'teki *salâta* yaklaşmanın ibaresi *mescitlere* yaklaşmanın anlamına geldiği gibi burada da *salavat* mescid anlamına

¹⁶¹ Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; Cevherî, *Mu'cem es- Sihâh*, ss. 596-597; Rağîb el-İsfehani, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, s. 287-288; Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtaru's-Sihah*, s. 207, *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân'l-Azîm*, s. 564 Semîn el Halebi, *Umdetu'l-Huffâz*, II. 349-352; Feyyûmi, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 349; Firuzabâdi, *el-Kamusu'l-Muhtâr*, s. 751-752; John Penrice, *Kur'ân Sözlüğü*, s. 180-181. İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferâc Cemalüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed (ö. 597/ 1201), *Fünûnü'l-Efnân fi Uyûn Ullûmi'l-Kur'ân*, thk. Hasen Ziyaeddin I'tr, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1987, s. 347; Muhammed b. Ali b. İlân es-Sâdîkî(ö. 1057/1647), *Kitâbu'l-Mukarreb fi Ma'rifeti ma fi'l-Kur'ani mine'l-Muarrab*, thk. Muhammed b. Salih el Berrâk, Dâru İbn Cevzi, Beyrut, 2008, s. 52.

¹⁶² Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232.

¹⁶³ İbn Cinni, *el-Muhteseb*, 1994, II. 83-85; Cevherî, *Mu'cem es- Sihâh*, s. 596-597; Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, s. 207; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXVIII/437-444; İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, I. 2230-2232.

¹⁶⁴ Firuzabâdi, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub (ö. 817/1415), *Tenvîru'l-Mikbâs fi Tefsiri İbn Abbâs*, Dâru İhyai Turasi'l-Arabî, Beyrut, 2002, s.426,576, 578, 602, 337.

¹⁶⁵ İbn Cinni, *el-Muhteseb*, 1994, II. 83-85; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXVIII. 437-444.

¹⁶⁶ Muhammed es-Seyyid Ali Belâsi, *el-Muarrab fi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Camiatu'd-Da'veti'l-İslâmiyyeti el-Alemiyye, Bingâzi, 2001, s. 247-248.

¹⁶⁷ Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî(ö. 1069/1659), *Şifau'l-Ğalîl fi mâ fi'l-Kelâmi'l-Arab mine'd-Dahîl*, thk. Dr. Muhammed Keşşâs, Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 1998, s. 196.

¹⁶⁸ Sağâni, Hasen b. Muhammed b. Hasen(ö.650/1252), *Kitâbu'l-Ezdâd*, ("Selâsetü Kütübün fi'l-Ezdâd" kitabının içinde), Nşr. August Haffner, Matbaatu'l-Kesulikiyye, Beyrut, 1912, s. 222- 249.

gelmektedir.¹⁶⁹ Âyet metninde muzafın mahzuf (eksiltili) olduğu مواضع الصلوات şeklinde bir takdir yapılabileceği ve böylece namaz mekânlarının kast edilmiş olacağı belirtilmiştir.¹⁷⁰ İbn Fâris el-Luğavî (ö.395/1004)ye göre, Yahudi mabedlerini anlamına gelen Hac, 40. Ayetteki *salavat* hariç olmak kaydıyla Kur'an'da geçen her *salât* kelimesi *ibadet, dua ve rahmet* anlamındadır.¹⁷¹

6. 13. Ateşe Atmak, Yakmak ve “صلی” (sly) Kökü

Buraya kadar incelediğimiz anlamlar, “صلو-صلا” kökünden türetilen *salât* kavramının manaları idi. Burada ve bir sonraki maddede mazisi صلی müzarisi يَصلي masdarı صليا olan صلی kökü ile *salât* kavramının ilişkili olup olmadığını irdelemeye çalışacağız. Her ne kadar bazı sözlüklerde¹⁷² *salât* kelimesinin صلی kökünden türediği yer almaktaysa da bu doğru bir tespit olarak görünmemektedir.

Sly - صلی kökünden gelen kelimeler Kur'an'da beşi Medenî¹⁷³, 20'si Mekki¹⁷⁴ olmak üzere toplam 25 âyette يَضْلُونَ , يَضْلَاهَا , صِلِيَّ اِرْ نُضَلِيَّه , يَضْلُونَ , صَالٍ , تَضَطُّونَ , يَضْلَاهَا , صِلِيَّ اِرْ نُضَلِيَّه , يَضْلُونَ şeklinde geçmektedir.

Sözlüklerde صلی kökünü genelde ateş ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Kâfirin ateşe atılması için صلی الكافر نارا tabirinin kullanıldığı, halkın kendisi ile ısındığı ateş koru için صلی ifadesinin kullanıldığı¹⁷⁵ ve ateş ile ısınmaya işaret etmek üzere اصطلی ifadesinin kullanıldığı belirtilmiştir.¹⁷⁶

¹⁶⁹ İbnü'l- Enbârî, *el-Ezdâd*, s. 354- 355; Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân'l-Azîm*, s. 564; İbn Cinni, *el-Muhteseb*, 1994, II. 83-85.

¹⁷⁰ İbn Cinni, *el-Muhteseb*, 1994, II. 83-85; Zeynuddîn er-Râzî, *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân'l-Azîm*, s. 564.

¹⁷¹ İbn Fâris el-Luğavî, Ebû'l-Huseyn Ahmed er-Razî(ö.395/1004), Efrâdu Kelimâti'l-Kur'âni'l-Azîz, thk. Hâtîm Salih ed-Dâmin, Dâru'l-Beşâir, Dimaşk, 2002, s. 13.

¹⁷² Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; İbn Fâris, *Mekâyîsu'l-Luğâ*, s. 490; Rağîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, ss. 287-288; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, ss. 335-336; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 349.

¹⁷³ Nisa, 4/10, 30, 56, 115; Mücâdile, 58/8.

¹⁷⁴ İbrâhîm, 14/29; İsrâ, 17/18; Meryem, 19/70; Neml, 27/7; Kasas, 28/29; Yasîn, 36/64; Saffât, 37/163; Sâd, 38/56, 59; Tûr, 52/16; Vâkia, 56/94, Hakkâ, 69/31, Müddessir, 74/26, İnfîtâr, 82/15, Mutaffîfîn, 83/16, İnşikâk, 84/12, Â'la, 87/12, Ğaşiye, 88/4, Leyl, 92/15; Leheb, 111/3.

¹⁷⁵ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, s. 453; Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; Tâlekânî, *el Muhît fi'l-Luğâ*, III. 64-65; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l- Muhit el-A'zam*, II. 239, 246.

¹⁷⁶ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l- Muhit el-A'zam*, II. 239, 246.

Asanın ateşte doğrultulmasını ifade etmek üzere *صلى عساه*¹⁷⁷ *sopayı ateşte yumuşatmaya* *صليت العود* *denildiği*¹⁷⁸ ifade edilmiştir. Kulun kıldığı namazın *صليت العود* ifadesinden alındığı ileri sürülmüştür. Bu görüşte olanlara göre kul, Allâh'ın huzurunda durduğunda kendisine ulaşan rahmet ve haşyet sebebiyle yumuşar ve eğrilikleri düzelir; bu vesileyle Allâh'a karşı haşyeti artar. Tıpkı ateşin odunu yumuşatarak eğriliğini düzeltmesi misali namaz da musallîyi düzeltir, yumuşatır ve onu cehennem ateşinden uzak tutar. Bu sebeple namaz ibadetinin *salât* olarak isimlendirildiğini ileri sürerler.¹⁷⁹ Kimine göre de, *sallâ* (صلى) kelimesi (مرض) *marraza* kelimesi gibidir. Nasıl ki *marraza* kelimesinde hastalığın izalesi söz konusu ise *sallâ* kelimesinde de ateşin uzaklaştırılması söz konusudur.¹⁸⁰

Kanaatimizce bu görüşlerin vücut bulmasının nedeni *salât* kelimesinin, yanlış kökten türetilmesidir. Çağdaş bazı araştırmacılar, *salât* kelimesine yüklenen, ateşin odunu düzeltmesi misali namazın da insanın eğriliklerini düzeltmesi şeklindeki görüşlerin yanlış olduğunu belirtirler. Bu araştırmacılara göre, kök harfler değiştiğinde manalar da değişecektir. Onlara göre *صليت العود* ifadesindeki *sly* kökü ile *salât*'ın türediği *slv* kökü farklı olup *salât*'ın *sly* kökünden türediğini iddia edenlerin namazla ilgili yorumları doğru değildir.¹⁸¹

6. 14. Lüzum/ Yönelmek

Ezherî (ö. 370/980) Zeccac'tan naklettiği *salât*'ın *lüzum*, *gereklilik* anlamında olduğu görüşüne katıldığını ifade ederek namazın en büyük farz olduğunu, lüzumundan, gerekliliğinden dolayı bu adı aldığını belirtir. Ezherî'ye göre bir şey gereklilik arz ettiği zaman “صلي” kelimesi kullanılır. Ateşe atılan bir şey ateşe ihtiyaç duyduğundan dolayı ateşe atılmaktadır.¹⁸²

Ezherî'nin *salât* kelimesini “صلي” maddesinde zikretmesi ile başlayan yanlış bu anlamı temel almasını sağlamıştır. Zeccac da bu anlama “صلي” kökünden ulaşmaktadır.¹⁸³ Zeccac ve Ezherî'nin namazın farziyeti olgusu üzerinden böyle

¹⁷⁷ Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, s. 453; Fârâbî, *Dîvânü'l-Edeb*, ss. 725,813, 818, 822, 823; Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051; Tâlekânî, *el Muhît fi'l-Luğâ*, III. 64-65.

¹⁷⁸ Ebû Hâtem er-Râzî, *Kitâbu'z-Zinê*, II. 735-740; İbn Fâris, *Mekâyisu'l-Luğâ*, s. 490; Cevherî, *Mu'cemes- Sıhâh*, ss. 596-597.

¹⁷⁹ Ebû Hatim er-Razi, *Kitâbu'z-Zinê*, II/736-740; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I. 41, İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, s. 39; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, I. 25; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, ss. 464-467.

¹⁸⁰ Rağıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Çarîbi'l-Kur'ân*, ss. 287-288.

¹⁸¹ Mahmûd Abdurrahmân Abdulmun'im, *Mu'cemu'l-Mustalahâti ve'l-Elfâzi'l-Fıkhiyye*, I-III, Dâru'l-Fazîle, Kâhire, 1999, II. 377.

¹⁸² Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Luğâ*, II. 2048-2051.

¹⁸³ Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXVIII. 437-444.

bir yoruma gittikleri görülmektedir. Çağdaş araştırmacı Üde Halîl *salât* kelimesinin cahiliyye dönemindeki yaygın anlamının *istek ve dua* olduğunu; *salâtın* *صلوة* veya *لزوم* kelimelerinden gelmediğini ileri sürer. Üde Halîl, *salât* kelimesini, namaz ibadeti olarak değerlendirenlerin kavramın şeri anlamından yola çıkarak böyle bir anlama ulaştıklarını; ancak doğru olanın cahiliyye dönemindeki kullanımın esas alınması olduğunu ifade eder.¹⁸⁴

Nevevî (ö. 676/1277), âlimlerin *salâtın* kökeni ve anlamı konusunda ihtilaf ettiklerini, kavramın nereden geldiği konusunda ileri sürülen görüşlerden birinin de *الاقبال على شيء* *bir şeye yönelmek* olduğunu söyler.¹⁸⁵ Nevevî'nin bu açıklamasını onun vefatından önce kaleme alınmış ilk dönem sözlüklerinin hiçbirinde bulamadık. Ferâhî de *salât* kelimesinin *الاقبال على شيء* *bir şeye yönelmek* anlamına geldiğini, zira *النار* denildiğinde *ateşe yöneldi*, *ateşle karşılaştı*, *ateşe girdi* şeklindeki anlamların oluştuğunu ifade ederek *salât* kelimesini *slv* kökünden değil *sly* kökünden türediğini ileri sürer.¹⁸⁶

7. Salât (صلوة) Kavramının İstilahî Anlamı

Ebû Bekir İbnu'l-Arabi; *salât* kavramının daha önce mücmel olduğunu (İslam'daki namaz anlamı ile bilinmediğini) ve Hz. Peygamberimiz tarafından açıklanuncaya kadar bilinmediğini ileri sürer. Bunun yanısıra *salât* kavramının âmm bir ifade olduğunu, Peygamberimiz tarafından namaz uygulaması ile tahsis edildiğini ifade etmiştir.¹⁸⁷

Salât kavramı şer'i literatürde tahrir tekbiri ile başlayan, kıyam, rükû, secde ve oturuşlarla devam eden, selam ile biten¹⁸⁸ vakitleri ve erkânı belirlenmiş

¹⁸⁴ Üde Halîl, *et-Tatavvuru'd-Delâli*, ss. 177-179.

¹⁸⁵ Nevevî, *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, II. 311.

¹⁸⁶ Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur'ân*, I. 129; *Müfredat'ül-Kur'ân*, ss. 209-216.

¹⁸⁷ İbnu'l-A'rabi Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh (Ö. 543/1148), *Ahkamu'l-Kur'ân* (I-IV), thk. Rıza Farec el Hemami, *Mektebetü'l-Asriyye*, Beyrut, 2003, I. 23.

¹⁸⁸ Tahanevi, *Keşşafu İstilahatu'l-Funun*, III. 75-88; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXVIII. 437-444; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensar Yay., İstanbul, 2016, s. 492-493.

belli bir ibadettir.¹⁸⁹ Türkçeye Farsçadan geçen namaz/نماز kelimesi,¹⁹⁰ Farsça'da *kulluk, ibadet, tazim için eğilmek* anlamındadır.¹⁹¹

Kur'ân'da namaz sadece *salât* kelimesi ile ifade edilmez. Kur'ân'da *kıyam*,¹⁹² *rükû'*,¹⁹³ *secde*,¹⁹⁴ *tesbih*,¹⁹⁵ *zikir*,¹⁹⁶ *kıraat*, *Kur'ân*,¹⁹⁷ *iman*,¹⁹⁸ *kanut*,¹⁹⁹ *hasene*,²⁰⁰ *dua*, *istiğfâr*,²⁰¹ gibi kelimelerle de *salât*'a işaret edilmiştir. Ancak buradaki isimlerin namazın bütünü değil; onun birer parçası olduklarını göz ardı etmemek gerekir. Bunların *zikri cüz iradei kül* yoluyla namaza işaret ettiklerini söylemek mümkündür.

8. Salât Kavramının Vücûh-Nezâir ve Ğaribu'l-Kur'ân Türü Eserlerdeki Karşılıkları Üzerine

Salât kavramının çokanlamlı/lafzı müşterek bir kelime olduğunu ifade edilmiştir.²⁰² Çokanlamlı kelimelerden biri olan *salât* kavramı vahiy sürecinde ı-

¹⁸⁹ Cürçani, *et-Ta'rifât*, s. 137; Nekerî, *Düstûru'l-Ulemâ*, II. 178-179; Muhammed Amîm el-İhsân, *et-Ta'rifât el-Fıkhiyye*, 1. Bsk., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, s. 129; Kasım b. Abdullah el-Konevî, *Enîsu'l-Fukahâ' fi Ta'rifâti'l-Elfâzi'l-Mütedavileti beyne'l-Fukahâ'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, s. 15.

¹⁹⁰ Mehmet Kanar, *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*, Şirin Yay., Tahran, trs., s. 327; Arif Etik, *Farsça-Türkçe Lûgat*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 422.

¹⁹¹ M. Kamil Yaşaroğlu, *Namaz, DİA*, Ankara, 2006, c. 32, s. 350-351; Gümüş, Sadreddin; Kur'ân'da Namazın Asr-ı Saadet'teki Yorumu ile Zaman İçinde Meydana Gelen Değişiklikler ve Sapmalar, *Sosyal ve Ferdî İşlevleri Açısından Namaz ve Cami, Tartışmalı İlmî Toplantı*, 18-19 Ekim 2009, İstanbul, 2009, s. 51.

¹⁹² Bakara, 238, Müzzemmil, 20.

¹⁹³ Bakara, 43, 125, Ali İmran 43, Hac, 26, 77, Fetih, 29, Murselat, 48.

¹⁹⁴ Bakara, 125, Ali imran 43, Hac, 26, 77, Alak, 19, Şuara, 219.

¹⁹⁵ Taha 130, Kaf 39-40, Tur 48-49, insan 26, Rum 17-18.

¹⁹⁶ Bakara 239, Ankebut 45, Cuma 9.

¹⁹⁷ İsra, 78.

¹⁹⁸ Bakara, 143.

¹⁹⁹ Zümer, 9.

²⁰⁰ Hud, 114.

²⁰¹ Zariyat, 18.

²⁰² Feyyümi, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 349; Tahanevi, *Keşşafu Istilahatu'l-Funun*, III. 75-88; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXVIII. 437-444; Nahr b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rumi, *es-Salât fi'l-Kur'an Mefhumu ve Fıkhu*, 2. Bsk., Riyad, 1409, s. 11-14.

tilahi anlamını kazanmış ve Türkçe'de *namaz* ibadetine indirgenerek anlam daralması yaşamış bir kavramdır.²⁰³ İbnu'l-Enbârî (ö. 328/940), *salât* kelimesini ez-dad kelimeler arasında zikretmiştir.²⁰⁴

Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767), Vücûh ve Nezair alanında yazılmış ilk eser olan *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* isimli kitabında *salât* kavramını müstakil bir başlık olarak incelememiş sadece *ekamu's-salâte* ifadesini Tevbe, 5. Âyeti temel alarak açıklamaya çalışmıştır. Mukâtil, aslında burada *salât*'ın anlamlarını zikretmeyi değil âyette gördüğü müşkil durumu vuzuha kavuşturmayı hedeflemiştir. Âyette geçen *ekamu's-Salâte* ifadesinin, *ikrar bila tasdik/tasdik etmeden ikrar etmek* namazın kalpte tasdik edilmeden, ikrar edilmesi(namazın farziyetine inanmadan dille kabul edildiğinin ifade edilmesi) veya namazın bir bütün olarak kılınması anlamlarına geldiğini ifade etmiştir.²⁰⁵ Hârûn b. Mûsâ (ö. 170/786), *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* isimli eserinde Mukâtil'i (ö. 150/767) takip ederek aynı açıklamayı yapar; *salât* kelimesinin anlamlarını zikretmez.²⁰⁶ *salât* kavramı için; Allah'tan *mağfiret*; kullardan ve meleklerden *istiğfar* ile *beş vakit namaz* olmak üzere sadece iki anlam zikreder.

Salât kavramı için Yahyâ b. Sellâm (ö. 200/815) iki;²⁰⁷ Hakim et-Tirmizi (ö. 320/932) dört;²⁰⁸ Ebu Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009) beş;²⁰⁹ Nisâburî ed-Darir (ö. 431/1040) yirmi iki²¹⁰; Damâğânî (ö. 478/1085) dört²¹¹; İbnu'l-Cevzî, (ö. 597/1201)

²⁰³ Gürbüz, Faruk, *Tercüme Problemleri ve Meâller*, İnsan Yay., İstanbul, 2004, ss. 176-179; İsrail Balcı, *Hizmet Peygamber ve Namaz*, Ankara Okulu Yay., Ank. 2016, s. 21.

²⁰⁴ İbnu'l-Enbârî, *el-Ezdâd*, s. 354-355.

²⁰⁵ Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr (ö. 150/767), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Abdullâh Şehhâte, Dâru Garîb, Kâhire, 2001, s. 137.

²⁰⁶ Hârûn b. Mûsâ (ö. 170/786), *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Dr. Hâtem Sâlih el-Zâmin, Vezâratu's-Sekâfetü ve'l-A'lâm, Bağdâd, 1988, s. 127.

²⁰⁷ Yahyâ b. Sellâm et-Teymî el-Basrî (ö. 200/815), *et-Tesârîf Tefsîru'l-Kur'âni Mimmâ İştâbehet Esmâuhu ve Tasarrafet Meânihî*, thk. Hind Selbî, Müessesetü Âli'l-Beyt, Ammân, 2007, ss. 231-232.

²⁰⁸ Hâkim et-Tirmizi (ö. 320/932), *Tahsilü Nezâiri'l-Kur'ân*, thk. Hüsnâ Nasr, byy., 1969, ss. 71-76.

²⁰⁹ Ebu Hilâl el-Askerî, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, s. 205-207.

²¹⁰ Nisâburî, Ebu Abdurrahmân İsmâil b. Ahmed el-Mukri el-Hîrî (Ö. 430/1039), *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Fatime Yusuf Haymi, Bsk. Dâru Seka, Dimeşk, 1996, ss. 270-273.

²¹¹ Damâğânî, Ebû Abdullâh Huseyn b. Muhamed (ö. 478/1085), *el-Vücûh ve'n-Nezâir li Elfâzi Kitâbil-lehi'l-Azîz*, thk. Arabî Abdulhamîd Ali, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, ss. 294-295.

on;²¹² Semînü'l-Halebî (ö. 756/1355) yedi²¹³; Firuzabadi (Ö. 817/1414) 13; Suyûtî, (ö. 911/1505) yedi²¹⁴ anlam zikretmişlerdir.

Salât kelimesi *Ġarîbu'l-Kur'ân* eserlerinde genelde *slv*-صلى kökünden alınmıştır. İbn Kutluboğâ (ö. 879/1474) ise *salât* kelimesini yanlış kök olan *sly*-صلي dan almıştır.²¹⁵ *Ġarîbu'l-Kur'ân* eserlerinde *salât* kavramına, bağlama göre farklı anlamlar takdir edilmiştir. Mesela Hud, 87. Âyette geçen *salât* kavramının *Vücuḥ ve Nezair* eserlerinde az vurgulanan *din* anlamı, *Ġarîbu'l-Kur'ân* eserlerinde yaygın bir şekilde dile getirilmiştir.

Salât kavramını *Lafzı Müşterek/Çokanlamlı* bir kelime olarak değerlendiren görüşlerin aksine onun çokanlamlı olmadığını ifade eden görüşler de bulunmaktadır. Örneğin Ebu'l-Beka'ya göre *salât* kavramı çokanlamlı bir lafız değildir.²¹⁶ *Salât* kavramının çokanlamlı olmadığını ileri sürmek Arap dilinin sınırlarını zorlamaktır. Nitekim *salât* kavramının çokanlamlı olmadığını söyleyenler bile lafzın anlamlarını bire veya ikiye indirmek konusunda zorlanmaktadırlar.

Değerlendirme

Kur'ân'ın, Arapların günlük dilde kullandıkları birçok kelimeye yeni anlamlar yüklediği ve yeni bir din dili oluşturduğu gözlenmektedir. *Salât* kavramı buna bir örnektir.²¹⁷ Kanaatimizce cahiliyye dönemi Arapları, Ehl-i Kitâb'tan aldıkları bu kelimeyi İbranice'deki anlamıyla/dua kullanmışlardır. *Salât* kavramının anlam alanı zamanla genişlemiş ve farklı anlamları içeren bir kelimeye, çokanlamlı bir forma dönüşmüştür. Cahiliyye Arapları tarafından *dua* anlamında kullanılan *salât* kelimesi vahiy sürecinde *namaz* anlamını kazanmıştır.²¹⁸ Başka bir ifadeyle bu kavram, cahiliyye dönemin-

²¹² İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir*, ss. 242-243.

²¹³ Semînü'l-Halebî, (ö. 756/1355), *Umdetu'l-Huffâz*, II. 350-354.

²¹⁴ Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr b. Muhammed (ö. 911/1505), *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I-II, thk. Mustafâ Deyb el-Bûğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2002, I. 448.

²¹⁵ İbn Kutluboğâ, *Ġarîbu'l-Kur'ân*, ss. 102, 433, 256-257.

²¹⁶ Ebu'l-Beka, *el-Külliyât*, ss. 464-467.

²¹⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, I. 28; Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsîre GirişİFAV*, İstanbul, 2013, s. 138.

²¹⁸ Ebu'l-Beka, *el-Külliyât*, ss. 464-467; Feyyûmi, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 349; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, XXXVIII. 437-444; Nekeri, a.g.e., II/178-179.

deki kullanımına ek olarak vahiy sürecinde ıstılahi bir anlam kazanarak terimleşmiş²¹⁹ *namaz* anlamında şer'i manaya bürünmüştür.²²⁰ Öyle ki lafzın sonradan kazandığı *namaz* anlamı, hakiki anlamın/*duanın* önüne geçmiştir.²²¹

Salât kavramının birbirinden farklı birçok manası bulunduğu için olsa gerek bu anlamlar en aza indirilmeye veya tek anlamda birleştirilerek çatı bir anlam oluşturulmaya çalışılmıştır. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), *salât* kelimesinin tek anlamda “ الحنو وعطف /el-Hunû ve'l-atf/eğilmek, manevi ilgi duymak, eğilim göstermek” anlamında birleştiğini ifade eder.²²² Ebu'l-Beka'da²²³ bu görüşe katılır. Firûzâbâdî (ö. 817/1415), *salât* kelimesinin bütün anlamlarının *ez zam - el-cem' /الجمع - bir araya getirme, birleştirme* temel anlamında birleştiklerini ifade eder.²²⁴ Kanaatimizce *salât* kavramının üst/çatı anlamı *görev/sorumluluk* tür. Salat kavramının bütün alt anlamlarını *görev/sorumluluk* şeklindeki çatı anlamın altında toplamak mümkündür. Bu arada, çatı anlamın alt anlamlarla çelişik olmaması gerektiğini de göz ardı etmemek önem arz etmektedir. Buna göre, bir cümleden alt anlamı çıkarıp yerine çatı anlamı koyduğumuzda manada değişme olmuyorsa üst anlam alt anlamı karşılıyor demektir.

Salât kavramı Allah'a, meleklerle, cinlere, insanlara ve hayvanlara nisbet edildiğinde üst anlamı takdir etmemiz ne lügavi ne de şeri anlama ters düşer. Allah'ın rahmeti, mağfireti, yardımı vs. yaratılmışlar için yaratanın kendine yüklediği görev ve sorumluluktur. İnsan ve diğer akıllı varlıkların *salâtı* olan dua, ta'zim, ibadet, sena, tabi olma, namaz vb. anlamlar kulluğun gereği olan görev ve sorumluluklardır. Hayvanların ve tüm canlıların Nur suresi 41. ayetinde bahsedilen *salâtı* ise Allah'ın her mahlûka yüklediği görev ve sorumluluktur.

Salât kelimesinin *sirt, kuyruk sokumu, uyluk kemikleri* vb. anlamlardan gelmiş olması vücudun ana yapısını oluşturmaları, onu taşımaları, bedenin merkezi taşıyıcıları olmaları nedeniyledir. Yani vücudun tüm ağırlığı bu ana omurganın

²¹⁹ Temmam Muhammed es- Seyyid, *Elfaz ve Terakib ve Delalat Cedide fi Siyaki'l-Kur'ân*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Camiatu Şarki'l- Evsat, Kısmu'l- Luğati'l- Arabiyye, Külliyyetü'l-Edab, 2010, s. 96.

²²⁰ Huseyin Yusuf Musa-Abdulfettah es- Saidi, *el-İfsah fi Fikhi'l- Luğa*, Daru'l- Fikri'l-Arabi, Kahire, 2010, s. 701.

²²¹ Feyyümi, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 349.

²²² İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâiu'l-Fevâid*, s. 44-46.

²²³ Ebu'l-Beka, *el-Külliyât*, ss. 464-467.

²²⁴ Firûzâbâdî, *es-Silatu ve'l-Buşer*, ss. 13-22; İbn Hacer el-Heytemi, *ed-Durru'l-Manzûd fi's-Salâti ve's-Selâm*, s. 35-80; Sehâvî, *el-Kavlu'l-Bedi' fi's-Salâti* s. 43-70.

üzerindedir. Bu nedenle, kelimenin üst/çatı anlamı *görev ve sorumluluk* olmaktadır. Hadislerde geçen, namazın dinin direği olduğu bildirimi de üst anlamı/görev ve sorumluluğu anlatmaktadır. Kulluk görevi ve sorumluluğun zirvesi namazdır. Namazda dua, ta'zim, övme, ibadet, tabi olma, kıraat, istiğfar vb. bütün anlamlar yerini bulmaktadır. Bu nedenle, *salât*ın sözlük anlamını esas alarak onu *namaz* anlamından koparmak; *namaz* anlamını esas alarak sözlük anlamlarından koparmak kadar yanlıştır. Bu konuda yanlışa düşmemek için yapılması gereken şey, *salât* kavramının anlam takdirini bağlama göre yapmaktır.

Birçok müfessirin, *salât* kavramına *namaz* üst anlamını verdikleri görülmektedir. Şeri mana olan namaz, ayetlerin birçoğunda öncelikli olarak takdir edilerek anlam sorunları giderilmek istenmiştir. Ancak bize göre şeri anlamın öncelenmesi ve üst anlam olarak takdir edilmesi doğru değildir. Zira namaz günlük bir ibadettir, *salât* ise namazı da içine alan geniş bir anlam ağına sahiptir ve genel olarak varlığa yüklenen görevi, sorumluluğu ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulkaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2007.
- Abdurrezzâk b. Hemmâm es- San'ânî (ö. 211/826), *el-Musannef*, thk. Habiburrahmân el-A'zamî, Meclisu'l-İlmî, Beyrut, 1972.
- Ahmet b. Hanbel, Ebû Abdullâh (ö. 241/855), *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, Beytü'l-Efkarî'd-Devliyye, Lübnân, 2004.
- Ateş, Süleyman, Kur'ân Öncesi Arap Tolumunda Dini Düşünce ve İbadet, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'ân Öncesi Mekke Toplumu –Sempozyum*, 1-3 Temmuz 2011(8. Tefsîr Akademisyenleri Buluşması), İstanbul, 2011.
- Azimli, Mehmet, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2015.
- Balcı, İsrâfil, Hz. Peygamber ve Namaz, Ankara Okulu Yay., Ank. 2017.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Nizâr Temîm-Heysem Nizâr Temîm, Dâru'l-Erkâm, Beyrut, trs.
- Bulaç, Ali, *Kur'ân Dersleri (Dirasatu'l-Kur'ân) Meâl-Tefsîr*, I-VII, Çıra Yay., İstanbul, 2016.
- Cevâd 'Alî, *Cahiliye'den İslam'a İbadet Tarihi*, çev. Muammer Bayraktutar, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2015.
- Cevâfiki, Ebi Mansur Mevhüb b. Ahmed b. Muhammed b. el-Hazârî (ö.540/1145), *el-Muarrab*, thk. Abdurrahim, Daru'l-Kalem, Dimaşk, 1990.
- Cevherî, İsmâîl Hammâd (ö. 400/1009), *Mu'cem es-Sihâh*, thk. Halîl Me'mun Şeyhâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 2008.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed (ö. 816/1413), *et-Ta'rifât*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnân, 2013

- Damâğânî, Ebû Abdullâh Huseyn b. Muhamed (ö. 478/1085), *el-Vüçûh ve'n-Nezâir li Elfâzi Kitâbillehi'l-Azîz*, thk. Arabî Abdulhamîd Alî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010.
- Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsîre Giriş*, İFAV, İstanbul, 2013.
- Ebi Temmâm Habîb b. Evs et-Tâî (Ö. 231/845), *Dîvanu'l Hamase*, ravi: Ebi Mansur Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed b. el-Hazârî el-Cevâlîki, (ö. 540/1145), thk. Ahmed Hasen Basec, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- Ebû Bekr İbnu'l-Arabî, Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I-IV, thk. Rizâ Farec el-Hamâmî, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2003.
- _____ *el-Emedü'l-Aksâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ ve Sifâtihi'l-Ullâ*, I-II, thk. Abdullâh et-Tevrâti-Ahmed Arrubî, Dâru'l-Hadis el Kittânî, Beyrut, 2015.
- Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî (ö. 1095/1684), *el-Külliyât*, thk. Adnân Dervîş, Muhammed el-Misrî, Müesseseti'r-Risâle, Beyrut, 2012.
- Ebû Davûd, Süleymân b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî (ö. 275/888), *Sünenü Ebî Davûd*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut, 1999.
- Ebû Hasen Nureddîn Muhammed b. Abdulhâdî es-Sindî (ö. 1138/1726), *Haşiyetu müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, I-XVII, thk. Nureddin Tâlib, Vezâratu'l-Evkâf, Beyrut, 2008.
- Ebû Hâtîm er-Râzî, Ahmet b. Hamdân (ö. 322/933), *Kitâbu'z-Zîne*, I-II, thk. Saîd el-Ğânimî, Menşûrâti'l-Cemel, Beyrut, 2015.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Alî el-Endelüsî (ö. 745/1344), *Tefsîru'l-Bahru'l-Mûhît*, I-IX, thk. Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010.
- Ebû Hilâl el-Askerî, Hasen b. Abdullâh (ö. 400/1009), *el-Vüçûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk., Ahmed es-Seyyid, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 2010
- Ebû Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfehânî (ö. 322/934), (*Tefsîru Ebû Bekr el-Esam* kitabının içinde), thk. Hudr Muhammed Nebhâ, 1. Bsk., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007
- Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî (ö. 209/824), *Mecâzu'l-Kur'ân*, I-II, thk. Muhammed Fuad Sezgin, Mektebetü Hanci, Kahire, trs.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. Musennâ et-Teymî (ö. 307/919), *Müsnedü Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî*, I-XIV thk. Huseyn Selim Esed, Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, Dimaşk, 1992.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1361/1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, Eser Neşriyat, basım yeri yok, 1971.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensar Yay., İstanbul, 2016.
- Etik, Arif, *Farsça-Türkçe Lûgat*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1968.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (ö. 370/980), *Mu'cemu Tehzîbu'l-Luğâ*, I-IV, thk. Riyâz Zekî Kâsım, Dâru'l- Ma'rife, Beyrut, 2001.
- Fahrüddîn er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. Hasen b. Huseyn b. Alî et-Teymî (ö. 606/1210), *Mefâtihu'l-Ğayb/Tefsîru'l-Kebîr*, I-XXIII, thk. İbrahîm Şemsuddîn, Ahmed Şemsuddîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2013.
- Fârâbî, Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm (ö. 350/960), *Dîvânu'l-Edeb*, thk. Dr. Ahmed Muhtâr Ömer-Dr. İbrâhîm Enîs, Mektebetu Lübnân, Beyrut, 2004.

- Ferâhî, Abdulhamîd (ö. 1349/1930), *Nizâmu'l-Kur'ân ve Te'vili'l-Furkâni bi'l-Furkân*, I-II, Haz. Dr. Ubeydullâh el-Ferâhî, Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmi, , Tunus, 2012.
- _____ *Müfredat'ül-Kur'ân*, thk. Dr. Muhammed el-Islahi, Beyrut, 2002.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), *Kitâbu'l-Ayn*, Mektebetü Lübnân thk. Dr. Davud Sellum vd. Beyrut, 2004.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Alî Ebu'l-Abbâs el-Hamevî (ö.770/1368), *el-Misbâhu'l-Munîr fi Ġarîbi's-Serhi'l-Kebîr*, thk., Eymen Abdurrezâk eş-Şevvê, Daru'l-Menhel, Dimeşk, 2016.
- Firûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub (ö. 817/1415), *el-Kâmusu'l-Muhîm*, thk. Halil Me'mun Şeyhâ, Dâru'l- Ma'rife, Beyrut, 2011.
- _____ es-Silatu ve'l-Buşer fi's-Salâti ale Hayri'l-Beşer, thk. Yusuf Alî Bedevî, Dâru's-Semah, Dimaşk, 2008.
- _____ *Besâiru Zevî't-Temyîz fi Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, I-VI, thk. Muhammed Alî Neccâr, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, trs.
- _____ *Tenvîru'l-Mikbâs fi Tefsîri İbn Abbâs*, Dâru İhyai Turasi'l-Arabî, Beyrut, 2002.
- Gözeler, Esra, *Sami Dini Geleneğinde Salât, Savm, ve Zekât Kavramlarının Semantik İncelemesi*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Paçacı, Ankara, 2005.
- Gümüş, Sadreddin; Kur'ân'da Namazın Asr-ı Saadet'teki Yorumu ile Zaman İçinde Meydana Gelen Değişiklikler ve Sapmalar, *Sosyal ve Ferdî İşlevleri Açısından Namaz ve Cami, Tartışmalı İlmi Toplantı*, 18-19 Ekim 2009, İstanbul, 2009.
- Gürbüz, Faruk, *Tercüme Problemleri ve Meâller*, İnsan Yay., İstanbul, 2004.
- Hakim et-Tirmizi(ö. 320/932), *Tahsilu Nezâiri'l-Kur'ân*, thk. Hüsna Nasr, basım yeri yok, 1969.
- Haris Esed el-Muhâsibî el Basrî (ö. 243/857), *Helal Rızık ve Namazın Anlaşılması*, çev. Muhammed Coşkun, İlkharf Yay., İstanbul, 2012.
- Hârûn b. Mûsâ(ö. 170/786), *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Dr. Hâtem Sâlih el-Zâmin, Vezâratu's-Sekâfetü ve'l-A'lâm, Bağdâd, 1988.
- Huseyin Yusuf Musa-Abdulfettah es- Saidi, *el-İfsah fi Fıkhî'l- Luğa*, Daru'l- Fikri'l-Arabi, Kahire, 2010.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdullhak b. Ġâlib b. Abdurrahmân el-Endelüsî (ö. 546/1151), *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîr'l-Kitâbi'l-Azîz*, I-VI, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2016.
- İbn Bâdis, Abdulhamid(ö. 1359/1940), *es-Salâtu ale'n-Nebî*, thk. Ebu Abdurrahman Mahmûd, Mektebetü İbn Bâdis, Cezair, 2006.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferâc Cemalüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed (ö. 597/ 1201), *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2015.
- _____ *Fünûnü'l-Efnân fi Uyûn Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Hasen Ziyaeddin I'tr, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1987.
- _____ *Nüzhetü'l-A'yûni'n-Nevâzir fi ilmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Osmân, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kâhire, 2014.

- İbn Cinni, Ebu'l-Feth Osmân (ö. 392/1002), *el-Muhtesebu fî Tebyîni Viücûhi Şevâzzi'l-Kirâati ve'l-İzâhi Anhâ*, I-II, thk., Alî Necdî Nâsif, Abdulhalim en-Neccâr, Abdulfettâh İsmâil, Vezâratu'l-Evkâf, Kahire, 1994.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan el-Ezdî (ö. 321/933), *Cemheratu'l-Luğâ, I-III*, thk. İbrahîm Şemsuddîn, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- İbnu'l- Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım (ö. 328/940), *el-Ezdâd*, thk. Şirbînî Şerîd, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2009.
- _____ *ez-Zâhir fî Meâni Kelimâti'n-Nâs*, I-II, thk., Hâtem Sâlih ez-Zâmin, Müesseseti'r-Risâle, Beyrut, 1992.
- İbnu'l-Esîr, Mecdüddîn Ebû's-Saâde el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî (ö. 606/1210), *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîsi ve'l-Eser*, I-V, thk. Tâhir Ahmed Zavî, Mahmûd Muhammed et-Tanahî, Mektebetü'l-İskenderiyye, trs.
- İbn Fâris, Ebu'l Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ (ö. 395/1005), *Mekâyîsu'l-Luğâ*, thk. Enes Muhammed eş-Şâmî, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2008.
- _____ *Mücmelü'l -Luğâ*, thk., Züheyr Abdulmuhsin Sultân, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1986.
- _____ *Mütehayyeru'l-Elfâz*, thk. Hilâl Nâcî, Matbaatu'l-Maarif, Bağdâd, 1970.
- İbn Fâris el-Luğavî, Ebû'l-Huseyn Ahmed er-Razî (ö.395/1004), *es-Sâhibiyyu fî Fıkhî'l-Lûğâti'l-Arabiyyeti ve Mesâilihê ve Süneni'l-Arab fî Kelâmihê*, thk. Dr. Ömer Farûk Tabbâ', 3. Bsk., Dâru Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, 2013.
- _____ *Efrâdu Kelimâti'l-Kur'âni'l-Azîz*, thk. Hâtım Salih ed-Dâmin, Dâru'l-Beşâir, Dimaşk, 2002.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî (ö. 852/1448), *Fethu'l-Bârî bî Şerhî Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, thk. Abdulazîz b. Abdullâh b. Bâz-Muhammed Fuâd Abdulkakî, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2004.
- _____ *Cüz'ün fihî'l-Kelâm ale Hadisi İnne Evle'n-Nâsi bî Ekseruhum aleyye salâten*, Cezâir, 2009.
- İbn Hacer el-Heytemi, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî (ö. 974/), *ed-Durru'l-Manzûd fî's-Salâti ve's-Selâmi ale Sahibi'l-Makâmi'l-Mahmûd*, thk. Abdulkadîr Mukrî-Muhammed Şâdî Mustafa, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 2005.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk es-Selmî en-Nisâbûrî (ö. 311/923) *Sahihu İbn'İ-Huzeyme*, I-II, thk. Dr. Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1980.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullâh Şemsuddîn Muhammed b. Ebû Bekr (ö. 751/1350), *Dav'ul Munîr ale't-Tefsîr*, I-VI, thk. Alî Ahmed Muhammed es-Sâlih, Mektebetü Dâru's-Selâm, Riyad, trs.
- _____ *Celâu'l-İfthâm fî Fazli's-Salâti ve's-Selâmi ala Muhammedîn Hayru'l-Enâm*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Abdulkadir el-Arnâvût, Dâru'l-Urube, Küveyt, 1987.
- _____ *Bedâiu'l-Fevâid*, thk., Ali b. Muhammed İmrân, Dâru Alemi'l-Fevaid, Beyrut, trs.
- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-IV, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1993.

- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dineverî (ö. 276/889), *Edebu'l-Kâtib*, thk. Alî Muhammed Zeynû, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2012.
- _____ *Te'vilu Müşkili'l-Kur'ân*, thk. Sa'd b. Necdet ömer, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2015.
- İbn Kutluboğâ, Nureddîn Kasım(ö. 879/1474), *Ġaribu'l-Kur'ân*, thk. Abdulmu'min Ebû'l-Ayneyn Alî Hufeys, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2012.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 275/888), *Sünenü İbn Mâce*, I-II, thk. Halîl Me'mûn Şihâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1998.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem el-İfrikî el-Mısrî(ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, I-II, thk. Yusuf Bekai vd., Müessesetü'l-A'lem li'l-Matbuât, Beyrut, 2005.
- İbn Sîde, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl el-Luğavî, el-Endelüsî (ö. 458/1066), *el-Muhkem ve'l-Muhit el-A'zam*, I-III, thk. Abdulfettâh es-Seyyid Selim- Huseyn Birkân, Ma'hed Mahtutati'l-Arabiyye, Kahire, 2011.
- _____ *el-Muhassas*, I-XVII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.
- İbn Sikkît, Ya'kub b. İshâk (ö. 244/858), *Kitâbu Tehzîbu'l-Elfâz*, thk. Dr. Fahrüddîn Kibeve, Mektebetu Lübnân, Beyrut, 2005.
- İbnu's-Şecerî, Hibetullâh b. Alî Ebû's-Saadât el-Alevî el-Hasenî (ö. 542/1148), *Mâ İttefeka Lafzuhü ve İhtelafe Ma'nâhu*, thk., Atiyye Rızık, Neşerâtu'l-İslamiyye, Beyrut, 1992
- İbrâhîm Mustafâ vd., *Mu'cemu'l-Vasît*, Çağrı Yayınları., İstanbul, 1996.
- İsfahani, Ebi Musa Muhammed b. Ebi Bekr b. Ebi İsa el-Medenî (Ö. 581/1185), *Mecmu'ul-Muğis fi Ġaribi'l-Kur'ani ve'l-Hadis*, I-III, thk. Abdülkerim el-Azbavi, Daru'l-Medenî, Cidde, 1986.
- İsmâîl b. İshâk el-Kâdî (ö. 282/895), *Fadlu's-Salât ale'n-Nebî*, thk. Abdulhak et-Türkmânî, Rimâdî li'n-Neşr, Suudi Arabistan, 1996.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allâh ve İnsan*, çev. M. Kürşat Atalar, Pınar Yay., İstanbul, 2014.
- John Penrice, *Kur'ân Sözlüğü*, çev. Ömer Aydın, İşaret Yay., İstanbul, 2010
- Kadi İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149), *es-Salâtu ale'n-Nebî*, thk. Muhammed Osman el-Huşat, Muhtar el-İslâmî, Kahire, trs.
- Kanar, Mehmet, *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*, Şirin Yay., Tahran, trs.
- Kasım b. Abdullah el-Konevi, Enîsu'l-Fukahâ' fi Ta'rifâti'l-Elfâzi'l-Mütedavileti beyne'l-Fukahâ', Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- Kasım b. Sellâm, Ebû Ubeyde el-Herevî (ö. 224/839), *el-Ġaribu'l-Musannef*, thk. Dr. Ramazân Abduttevvâb-Dr. Salâhaddîn el-Hâdî, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kâhire, 1989.
- Kastalânî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 923/1517), *Mesâliku'l-Hunefâ ilâ Meşâri'u'l-Salâti ale'l-Mustafâ*, thk., Huseyn Muhammed Alî Şükrî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 2005, s. 43-45.
- _____ *Kitabı Mukaddes*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1993.

- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 671/1273), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XII, thk. Muhammed İbrahim el-Hafnevî-Mahmûd Hâmîd Osmân, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2002.
- Mahmud Abdurrahman Abdulmun'im, *Mu'cemu'l-Mustalihâti ve elfâzi'l-Fikhiyyeti*, I-III, Dâru'l-Fazile, Kahire, 1999.
- Malik b. Enes, Ebû Abdullâh b. Mâlik b. Ebî Âmir (ö. 179/795), *el-Muvatta'*, thk. Ebû Üsâme Selim b. İyd el-Hilâlî, Mecmûatu'l-Furkân, Dubâi, 2003.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd (ö. 333/944), *Tevilâtü Ehli's-Sünne/Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I-X, thk. Dr. Mecdi Basillum, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- Maverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed (ö. 450/1058), *en-Nuket ve'l-Ûyûn/Tefsîru'l-Maverdî*, I-VI, thk. Seyyid Abdulmaksud b. Abdurrahîm, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, trs.
- Meymun b. Kays, *Divanu el A'sa el Kebir*, trs., byy.
- Muhammed Amîm el-İhsân, *et-Ta'rifât el-Fikhiyye*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Muhammed b. Ali b. İlân es-Sâdîkî (ö. 1057/1647), *Kitâbu'l-Mukarreb fi Ma'rifeti ma fi'l-Kur'ani mine'l-Muarrab*, thk. Muhammed b. Salih el Berrâk, Dâru İbn Cevzi, Beyrut, 2008.
- Muhammed es-Seyyid Ali Belâsi, *el-Muarrab fi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Camiatu'd-Da'veti'l-İslâmiyyeti el-Alemiyye, Bingâzi, 2001.
- Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr (ö. 150/767), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, thk. Abdullâh Şehhâte, Dâru Ğarîb, Kâhire, 2001.
- Mustafavî, Hasan, *et-Tahkik fi Kelimâti'l-Kur'ani'l-Kerîm*, I-XIV, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.
- Mutarriżî, Ebu'l-Feth Nasiruddîn (ö. 610/1213), *el-Muğrib fi Tertîb'l-Mu'rib*, thk. Mahmûd Fâhûrî, Abdulhamîd Muhtâr, Mektebetü Lübnân, Beyrut, 1999.
- Mücahid b. Cebr (ö. 102/720), *Tefsîru İmâm Mucâhid b. Cebr*, thk. Muhammed Abdusselâm Ebu'n-Nîl, Dâru'l-Fikri'l-İslâmi el Hadisiyye, byy. 1989.
- _____, *Tefsîru Mucâhid*, thk. Ebû Muhammed el-Esyûfî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- Müslim b. Haccâc, Ebû Huseyn el-Kuşeyrî (ö. 261/875) *Sahîhu Müslim*, thk. Ahmed Zehve-Ahmed İnaye, Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, Beyrut, 2004.
- Nahr b. Abdirrahman b. Süleyman er-Rumi, *es-Salât fi'l-Kur'an Mefhumu ve Fikhu*, Riyad, 1409.
- Nekerî, Abdunnebî b. Abdurresul el-Ahmed; *Düstûru'l-Ulemâ/Câmiu'l-Ulûm*, I-IV, thk. Hasan Han, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed İbn Şuayb b. Alî (ö. 303/915), *Sünenü'n-Nesâî*, thk. Muhammed Nasiruddin Elbanî, Mektebetü'l Mearif, Riyad, trs.
- Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şerefî (ö. 676/1277), *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, I-IX, thk. İmâd Âmir vd., Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2001.
- _____, *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Luğât*, I-IV, thk. İmâd Âmir vd. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, trs.

- Nisâburî, Ebu Abdurrahmân İsmâil b. Ahmed el-Mukri el-Hîrî (Ö. 430/1039), *Vüçûhu'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, thk. Fatime Yusuf Haymi, Bsk. Dâru Seka, Dimeşk, 1996.
- Numeyrî, Muhammed b. Abdurrahmân b. Alî (Ö. 544/1149), *Kitâbu'l-Î'lâm bi Fazli's-Salâti ale'n-Nebî ve's-Selâm*, thk. Huseyn Muhammed Alî Şükri, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan, 2009.
- Özsoy, Ömer - Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'ân (Sistemik Kur'ân Fihristi)*, 19. Bsk., Fecr Yay., Ankara, 2015.
- Rağîb el-İsfehânî Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed (ö. 502/1108), *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halil Ayteni, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2001.
- Sağânî, Hasen b. Muhammed b. Hasen (ö.650/1252), *Kitâbu'l-Ezdâd*, ("Selâsetü Kütübîn fi'l-Ezdâd" kitabının içinde), Nşr. August Haffner, Matbaatu'l-Kesulikiyye, Beyrut, 1912.
- Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahmân(ö. 906/ 1500), *el-Kavlü'l-Bedî' fi's-Salâti ale'l-Habîbi's-Şefî'*, thk. Muhammed Avvame, Müessesetü'r-Reyyan, Medine, 2002.
- Semînü'l-Halebî, Şihâbüddîn Ebu'l-Abbâs b. Yusuf b. Muhammed (ö. 756/1355), *Um-detu'l- Huffâz fi Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, I-IV, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.
- Soysaldı, H. Mehmet, Kur'ân'da Salât Kavramının Semantik Analizi, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, Ekim 2010- Mart 2011.
- _____ *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I-II, thk. Mustafâ Deyb el-Bûğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2002.
- _____ *el-Mühezzebu fi mâ Vakaa fi'l-Kur'âni mine'l-Muarreb*, thk. Ebû Abdila'la Halid b. Muhammed, el-Fârûku'l- Hadîseti li't-Tibâati ve'n-Neşr, Kâhire, 2005.
- Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî(ö. 1069/1659), *Şifau'l-Ġalîl fi mâ fi'l-Kelâmi'l-Arab mine'd-Dahîl*, thk. Dr. Muhammed Keşşâş, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- Şimşek, Mehmet Ali, *Arap Dilinde Çokanlamlılık ve Karine İlişkisi*, Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. İsmail Hakkı Sezer, Selçuk Üniv., SBE, Konya, 2000.
- Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsîri*, I-V, Beyan Yay, İstanbul, 2012.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I-XV, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2013.
- Tahanevi, Muhammed Ali b. Ali b. Muhammed (ö. 1158/1745), *Keşşafu Istılahatu'l-Funun*, I-IV, thk. Ahmed Hasan Basec, 3. Bsk., Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2013.
- Tâhir b. Âşûr, Muhammed (ö. 1393/1973), *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tevvîr*, I-XII, Dâru Suhnûn li'n-Neşr ve't-tevzi', Tûnus, trs.
- Tâlekânî, es-Sâhib ibn Abbâd (ö. 385/995), *el Muhît fi'l-Luğâ*, I-III, thk. Muhammed Osmân, Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, Lübnân, 2010.
- Temmam Muhammed es- Seyyid, *Elfaz ve Terakib ve Delalat Cedide fi Siyaki'l-Kur'ân*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Üde Halil Ebû Üde, Camiatu Şarki'l- Evsat, Kısmu'l- Luğati'l-Arabiyye, Külliyyetü'l-Edâb, 2010.
- Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre(ö. 297/909), *Sünenü't-Tirmîzî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2002.

- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen (ö. 460/1067), *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, I-X, thk. Ahmed Habîb Kasîr el-Âmilî, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbuât, Beyrut, 2013.
- Ûde Halîl Ebû Ûde, *et-Tatavvuru'd-Delâli Beyne Luğati's- Şî'ri'l- Câhilî ve Luğati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2. Bsk. Dâru Ammâr, Ammân, 2013.
- Uğur, Hakan, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı*, 1. Bsk., Emin Yayınları, Bursa, 2011.
- _____ Eski Ahitteki "Dua" Kavramının Kur'ân'daki "Salât" Kavramıyla İlişkisi, *Çukurova Üniv. İFD*, C. 8, S. 2, Temmuz-Aralık 2008, Adana, 2008.
- Vâhidî, Ebû'l- Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed (ö. 468/1075), *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemâl Besyûnî Zeğlûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.
- Yahyâ b. Sellâm et- Teymî el- Basrî(ö. 200/815), *et-Tesârif Tefsîru'l-Kur'âni Mimmâ İştâbehet Esmâuhu ve Tasarrafet Meânîhi*, thk. Hind Selbî, Müessesetü Âli'l-Beyt, Ammân, 2007.
- Yaşaroğlu, M. Kamil, *Namaz, DİA*, Ankara, 2006.
- Zebidî, Muhammed Murtazâ el-Huseynî (ö. 1205/1790), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I-XXXX, thk. Abdussabur Şahîn, Turâsi'l-Arabî, Kuveyt, 2001.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakâiki Çavâmizi't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekâvîl fî Vucûhu't-Te'vîl*, I-IV, thk. Muhammed Abdusselâm Şâhîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- _____ *Esâsu'l-Belâğa*, Dâru'n-Nefâis, Dimeşk, 2009.
- Zeynuddîn er-Râzî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ebû Bekr b. Abdulkâdir (ö. 666/1267), *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân'l-Azîm*, thk. Hüseyin Elmalı, Ankara, 1997.
- _____ *Muhtâru's-Sihâh*, 1.Bsk., Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2000.